

“Ortadaki Fili” Görmek Dünyada ve Türkiye’de Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Tezahürleri

Lütfi Sunar

Merve Akkuş Güvendi

Öz: Sosyoekonomik eşitsizlikler dünyada ve Türkiye’de gittikçe daha fazla dikkat çeken bir olguya dönüşmektedir. Zira son kırk yılda yaşanan iktisadi dönüşüm, sosyoekonomik eşitsizlikleri önemli ölçüde tetiklemekte ve farklı tezahürlerini açığa çıkarmaktadır. Bu sebeple konuya ilişkin bir ilgi artışı da söz konusudur. Böylece konunun farklı boyutlardan yeni araştırmalara konu olduğunu görmekteyiz. Eşitsizlikleri gini katsayısı gibi salt genel görünüm veren sayısal göstergeler üzerinden izlemenin tam anlamıyla vaka hakkında açıklayıcı olmayacağı değerlendirilmektedir. Zira gini katsayısı, tek boyutlu bir açıklama getirmekte ve çoğunlukla eşitsizliğin farklı boyutlarını gözden saklamaktadır. Bu nedenle son zamanlarda ülke içinde farklı gelir gruplarındaki daralma ve genişlemeyi takip etmeyi mümkün kılan hesaplamalar geliştirilmeye başlanmıştır. Değerlendirmedeki bu farklılık, toplumun hem gelir durumuna hem de değişen toplumsal dengelerine dair bir çerçeve sunmaya yönelik ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu yazıda, en tepedeki büyük servet sahiplerinin, ortadaki rutin gelir sahiplerinin ve alttaki yoksulların kendi içindeki farklılaşmalarını da dikkate alarak küresel düzeyde ve Türkiye’de eşitsizliklerin değerlendirilmesi için daha açıklayıcı yeni bir çerçeve önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir eşitsizliği, gelir dağılımı, küreselleşme, toplumsal sınıflar, orta sınıf, yoksulluk.

Abstract: Today the spotlights are over the problem of socio-economic inequalities. More people are having close attention to this phenomenon in the world and in Turkey. Because the economic transformation experienced in the last forty years triggers socio-economic inequalities to a great extent and creates different manifestations of the subject. Thus, the problem of socio-economic inequalities is subject to new research from different dimensions. Evaluation that monitoring inequalities through numerical indicators that give a general view, such as the gini coefficient, are not fully explanatory about the case. Because the gini coefficient provides a one-dimensional explanation and mostly obscures the different dimensions of the inequality. For this reason, calculations that make it possible to follow the contraction and expansion in different income groups within the country have started to be developed. This difference in assessment stems from the need to provide a framework for both the income status of different social groups and the changing social balances. This paper focuses the changes and variations in different income groups such as top 1 percent, middle income group and poor people. This paper offers a new framework for the assessment of socio-economic inequality by the analysis of the differentiation and change in these groups.

Keywords: Income inequality, income distribution, globalization, social classes, middle class, poverty.

@ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi. lutfi.sunar@medeniyet.edu.tr
Ars. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi. merveakkus.guvendi@medeniyet.edu.tr

id <http://orcid.org/0000-0002-7087-1253>
<http://orcid.org/0000-0003-2754-3606>

© İlimi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0615
insan & toplum, 2020.
insanvetoplum.org

Başvuru: 18.08.2020
Revizyon: 05.09.20
Kabul: 01.11.20
Online Basım: 21.11.20

Giriş: Emek ve Sermayenin Değişen Konumları

Günümüzde toplumsal eşitsizlik konusu gittikçe artan bir düzeyde ilgi çekiyor. Bunda eşitsizliklerin arttığına dair yaygın kanaat etkili olmaktadır. Her ne kadar standart ölçümler eşitsizliğin arttığını tam olarak göstermese de eşitsizliklerin biçimi ve derinliği artmaktadır. Özellikle 1970'lerden itibaren yeni oluşan ekonomik sistem ve politikalar, refah devleti uygulamalarının değişimi, üretimin küreselleşmesi ve finansallaşma, eşitsizlikleri gittikçe daha kritik bir hâle getirdi.

Son 40 yılda değişen emek ve istihdam ilişkileri, emek piyasasında çalışan gruplar arasında da sınırların yeniden belirlenmesine yol açtı. Artan rekabet koşulları, şirketleri “merkez” ve “çevre” arasındaki ciddi bir ayrıma yöneltti. Teknoloji, tasarım, marka, pazarlama ve finans ile ilgili iş ve işlevler merkezde kalırken bedensel emek ve rutin çalışma gerektiren iş ve işlevler de çevre ülkelere transfer edildi. Böylece küreselleşen ekonomide katma değer düzeyine göre bir katmanlaşma da ortaya çıktı. Merkezdekiler önemli ve kritik konumunu korurken çevredekiler kolayca ikame edilebilir durumda kaldılar. Çevre ülkelerdeki emekçiler geçici ve yarı zamanlı olarak istihdam edilerek üretim sürecine bağımlılıkları korundu. Dahası bu işçiler aracı, taşeron firmalarla çalışarak iş güvenliği gibi standart çalışma olanaklarından mahrum kaldı. Bu ayrım, profesyonel çalışanlar ile emek yoğun çalışanları birbirinden ayırdı (Vallas, 1999, s. 91).

Bu yeni çalışma profili, John Atkinson'ın (1984) ortaya koyduğu esnek işletme modelini doğurdu. Merkez ve çevre işçilerden oluşan bu yeni yapı, iş gücünün, kurumun kilit, şirkete özgü faaliyetlerini yürütecek sayısal olarak istikrarlı bir çekirdek grup etrafında toplanmış, giderek artan bir şekilde çevresel ve dolayısıyla sayısal olarak esnek işçi gruplarına bölünmesini içermektedir. Burada temeldeki vurgu işlevsel esnekliktir; çevreye geçişle birlikte sayısal esneklik daha önemli hale gelir. Pazar büyüdükçe firmalar yayılır. Yalnızca görevler ve sorumluluklar değişir. Merkezdeki işçiler, piyasanın orta vadeli dalgalanmalarından izole edilirken çevre bölgelerindeki işçiler bu dalgalanmaları daha sert ve doğrudan yaşarlar. Merkezde bulunan yüksek nitelikli çalışanlara daha fazla ücret ve güvence sağlanırken çevrede bulunan işçinin iş güvenliği ve kariyer gelişimi konusundaki güvencesi asgariye indirilir.

Sonraları “yeni uluslararası iş bölümü” olarak adlandırılan bu yeni sistem, gelişmiş ülkelerdeki işçilerin konumunu doğrudan etkiledi. II. Dünya Savaşı sonrası refah devleti uygulamalarıyla birlikte geniş haklara sahip olan işçilerin gelir ve refah düzeylerindeki artış kısa sürdü. Dönemin sağladığı gelir ve refah koşullarındaki

genişleme ile "orta sınıf bir hayat tarzı"na ulaşan işçiler bu haklarını kademeli olarak kaybetmeye başladılar (Kaya, 2007, s. 25). Güvenceli, geniş sosyal haklara sahip olan bu sınıfın altın dönemi 1970'lerde Fordist üretimin krize girmesi ile üretimin güney ülkelerine kayması, sanayideki işlerini kaybeden ya da istihdama yeni katılanları hizmet sektörüne yöneltti (Seymour, 2012).

Bu gelişmeler neticesinde serbest piyasa, özelleştirme, devletin refah dağıtımında azalan rolü, deregülasyon, toplum yararının arka plana itilmesi, neoliberalizmi tanımlayan unsurlar hâline gelmiştir. Bu süreçteki yasal ve kurumsal düzenlemeler, çalışma ve istihdam ilişkileri üzerinde enformatik, teknolojik dahası küresel etkilerle birlikte neoliberalizm daha sonraları küreselleşmenin bir parçası olarak okunmaya başlanmıştır. Neoliberalizm, işçilerin pazarlık pozisyonunu zayıflattırırken reel faiz oranlarını daha yüksek bir seviyede tutarak varlıklı bireylere ve finansal sektöre fayda sağladı (Palley, 2004).

Devletin düzenleyici, korumacı rolünün azalması ve iktisadi entegrasyonun yoğunlaşması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küresel ulus ötesi şirketlerin iş süreçleri üzerinde daha fazla denetim hakkına sahip olmasını sağlamıştır. Hükûmetlerin istihdam piyasasındaki koşulları ve ücretleri düşük standartlara çekmesi, sosyal iş sözleşmelerinin feshedilmesi ve sendikacılığın gerilemesi ile geleneksel anlamda işçilerin kurumsal korunma imkânlarını zayıflatmıştır. Farklı coğrafyalarda daha düşük maliyetlerle işçi çalıştırma imkânına sahip olan işverenlerin karşısında işçilerin konumları gittikçe zayıflamıştır (Kalleberg, 2009, ss. 2-3). Böylece Atkinson'un (2018) eşitsizlik dönemeci dediği olgu ortaya çıkmış, küresel düzeyde hem ülkelerin içinden hem de ülkeler arasında eşitsizlikler artmıştır.

Bu yazıda hem tarihsel olarak eşitsizliklerin seyrini hem de eşitsizlikleri ölçme ve değerlendirme ile ilgili gelişmeleri birlikte değerlendireceğiz. Zira günümüzde yaşanan sosyoekonomik eşitsizlikleri, önceki refah devleti modeli içinde geliştirilmiş araçlarla incelemek yanıltıcı neticeler vermektedir. Bu sebeple sadece genel seyir ve görünüm ile makro düzeyli gruplar arasındaki farklılaşmaları değerlendirmek yeterli değildir. Artık daha mikro ölçekte grupların içsel değişimini de ele almak gerekmektedir. Bu yazıda özellikle fonksiyonel gelir dağılımı çerçevesinde farklı grupların gelirden aldıkları pay ve gelirin türlerinin değişimi analiz edilerek yeni bir yaklaşım önerilmektedir. En tepedeki büyük servet sahiplerinin, ortadaki rutin gelir sahiplerinin ve alttaki yoksulların kendi içindeki farklılaşmaları da dikkate alınarak küresel düzeyde ve Türkiye'de eşitsizliklerin değerlendirilmesi için daha açıklayıcı bir çerçeve geliştirilmektedir.

Eşitsizliklerin Tarihsel Seyri

Modern dönemde eşitsizliklerin seyri dört ana dönemde incelenebilir. Sanayi Devrimi ile başlayan birinci dönem vahşi kapitalizm çağıdır. Bu dönemde eşitsizlikler son hızla artmıştır. 1914-1945 arası dönem savaşlar, krizler ve ekonomik daralma dönemidir. Bu dönemde yoksullaşma ile birlikte eşitsizlikler de azalmaya başlamıştır. 1945 sonrası dönemde hem Fordizmin yaygın üretim etkisi hem de devletlerin sosyoekonomik inşaa faaliyetleri ile birlikte ortaya çıkan refah devleti uygulamaları neticesinde refahın artışına dayalı olarak eşitsizlikler azalmıştır. Keynesyen mali politikalar, refah devleti uygulamaları, Fordizmin krize girmesiyle 1970'lerden itibaren önce finansal olarak akabinde de sosyal politika olarak yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Böylece 1980'lerden itibaren neoliberal politikaların uygulanması neticesinde eşitsizlikler hızla artmaya başlamıştır.

Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal ilişkiler ve üretim farklılaştı, eşitsizlikler artmaya başladı. Özellikle ücretli emeğin ortaya çıkışı ve sermayenin belirleyici bir önem kazanması, toplumsal gruplar arasındaki eşitsizlikleri tetiklemeye başlamıştı. Uzunca yıllar değişen ve gelişen üretim tekniklerine paralel olarak toplam üretim ve refah artarken emekçilerin aldığı pay çok marjinal kalmaya devam etti. Bu eşitsizlikler bir taraftan iktisadi istikrarsızlık üretirken diğer taraftan da siyasal çatışmaları tetiklemekteydi. Ancak 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen iki büyük dünya savaşı eşitsizlikleri azaltıcı bir rol oynadı. Zira küçülen ekonomi ve savaş ortamı, toplam zenginliği azalttı ve sosyal kesimleri birbirine yaklaştırdı. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası çöken ekonomileri toparlamak için İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'in önerdiği yeni iktisadi politikalar benimsendi. En genel hattıyla refah devleti olarak adlandırılan bu yeni modelde, refahın sosyal kesimler arasında bölüşürülmesi söz konusuydu. Ülke içinde sosyal politikalar aracılığıyla nüfusun sağlık ve refahını arttırmaya yönelik çalışmaların gelişmesi ve ülkeler arasında da gelişen ticari birliktelikleri ile eşitsizliklerin düşüşü 1970'lerin sonuna kadar devam etti (Atkinson, 2018, s. 52).

Hükümetler refah devleti uygulamalarının baskın olduğu süreçte ücret saçılımını toplu pazarlıklar ve iş gücü piyasasına olan müdahaleleriyle zaman zaman düşürmüştür. İşsizlik ve yaşlı nüfusun iş gücünde artan oranda olmaması, sosyal transferlere ayrılan payın artmasını sağlamıştır. Öte yandan millî gelirden ücretlilerin payının artması ve yeniden dağılımı sağlayan sosyal transferlerin artan etkisi, gelir eşitsizliğini dengelemiştir. Sermaye, gelir yoğunluğunun en üst servet payında yaşadığı azalma ve artan oranlı gelir vergisi, gelir grupları arasındaki dengenin sağlanmasını ve eşitsizliklerin düşmesini sağlamıştır (Atkinson, 2018, s. 68). 1970'lere kadar devam

eden bu d6nemde kısmen de olsa s6reç artan oranlı gelir vergilendirilmesiyle finanse edilmiştir. Devlet emekliliğinin gelişmesi, yaşlı yoksulluğunun azaltılmasını, engelliler gibi diğeri dezavantajlı konumda olan grupların sosyal transferlerle iyileştirilmesi, sosyal güvenlik ağının etkisini arttırmıştır. 1980 sonrası postfordist d6nemle birlikte refah devleti uygulamalarının da azalması neticesinde eşitsizlik keskin bir biçimde artmaya başlamıştır. Atkinson (2018) tarafından "Eşitsizlik d6nemeci" olarak da tanımlanan bu s6reçte, k6reselleşme ile birlikte üretim sistemi ve uluslararası iş b6lümündeki değışimler, eşitsizliğin görün6mlerini daha belirgin hâle gelmiştir.

Emek-sermaye ilişkilerinin 1910'lardan bu yana değışen seyri, siyasi ve ekonomik krizler, savaşlar, sanayileşme ve k6reselleşme s6recinin etkileri, kurumsal d6zenlemelerle birlikte eşitsizlik s6recine etki etmiştir. S6rece veriler ekseninde bakıldığında karşımıza 1910-1950 yılları arasında eşitsizliğin azaldığı, 1950-1970 yıllarında durağan bir seyir izlediğı ve 1970- 1980 arasında hızla artışa geçmesiyle s6rekli bir y6kselme içinde olduğudur. 1980'den bu yana eşitsizlik neredeyse t6m 6lkelerde hızla artmaya devam etmektedir. B6lgeler arasında eşitsizliğin artış hızında farklılıklar bulunmaktadır.

World Inequality Database (WID) (2018), 1980'den beri bir 6lkeden diğeriine gözlemlenen trendlerin ulusal, kurumsal ve farklı politik bağlamlar nedeniyle farklılaştığını vurgulamaktadır. Kuzey Amerika, Çin, Hindistan ve Rusya'da gelir eşitsizliğı hızla artarken eşitsizliğin en düşük olduğı yer Avrupa, en y6ksek olduğı yer Orta Doğı olmuştur. 6lkelerdeki s6reç değılendirildiğinde eşitsizlikteki artış Rusya'da ani ve y6ksek olurken Çin'de orta dereceli, Hindistan'da aşamalı olmuştur. Bu 6lkelerdeki politika değışiklikleri; ABD'deki Reagan devrimi, Çin ve Rusya'daki kom6nizmden ayrılış, Hindistan'da serbest ekonomiye geçiş, ticari politikalar, serbestleşme ve dışa açılma politikalarının eşitsizliğin y6kselişindeki etkisini yansıtmaktadır. 6te yandan Batı Avrupa ve Amerika'daki verilere bakıldığında 1980'lerde her iki b6lgede de eşitsizlik oranı %10 ve Batı Avrupa'da %12 civarındayken ABD'de bu oran %20'ye çıkmıştır. ABD'deki gelir eşitsizliğindeki ciddi y6kselme, eğitimdeki b6y6k eşitsizlikler ile 1980'den bu yana en tepede çalışanların ve 2000'lerdeki en 6st sermaye gruplarının gelirindeki artışa rağmen vergi oranlarının daha az artmasına bağlanmaktadır (Alvaredo vd., 2018; Atkinson, 2018; Milanovic, 2018).

Artan eşitsizliğin genel d6zeninde istisnalar vardır. Orta Doğı, Brezilya ve Sahara Altı Afrika'da gelir eşitsizliğı 1990'dan bu yana y6ksek seviyelerde g6receli olarak sabit kalmıştır. Çeşitli tarihsel nedenler ve 6ç b6lgenin savaş sonrası eşitlikçi rejimlerle y6netilememesinden dolayı bu b6lgeler her zaman d6nyanın y6ksek eşitsizlik sınırında bulunmuşlardır (Alvaredo vd., 2018).

Dünyadaki gelir eşitsizliğinin bölgesel olarak 1980-2000 ve 2000-2010 dönemlerindeki değişimini ele alan bir başka çalışmada da 1980'ler ve 1990'larda ülkelerin çoğunda eşitsizlik artmasına rağmen 2000 sonrasında eşitsizlik trendlerinde farklılaşmalar, ikilemler olduğu belirtilmektedir. Gelir eşitsizliği trendinde 1980 ve 1990'larda dünyanın birçok bölgesinde artış yaşanmasına rağmen Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 2000-2010 döneminde eşitsizlik trendinde artış ve azalışlar olmaktadır. Latin Amerika, Sahra Altı Afrika ve Güneydoğu Asya ülkelerinin gelir eşitsizliği verilerinde belirgin bir azalış görülmektedir. OECD ülkelerinin büyük çoğunluğu, Asya ve Avrupa geçiş ekonomileri ve Güney Asya MENA ülkelerinde eşitsizliğin yükselme trendinin devam ettiği görülmektedir (UNCTAD, 2012, ss. 1-2).

Eşitsizliği Açıklayan Farklı Yaklaşımlar

Toplumsal eşitsizlik her dönemde farklı şekillerde mevcuttur. Ancak Sanayi Devrimi sonrasında oluşan yeni koşullarda eşitsizlikler trajik bir mahiyet kazanmıştır. Sanayi Devrimi sonrası sermayenin üretimden aldığı pay yükselirken emekçilerin payı düşmüştür. Böylece eşitsizlik, sanayi toplumunun temel bir göstergesi hâlini almıştır. Piketty (2013, s. 3) bu paylaşım probleminin 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında İngiltere ve Fransa'da tüm analizlerin merkezinde olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde konu büyük ölçüde sermaye birikimi ve büyüme gibi uzun dönem ekonomik sorunlar çerçevesinde tartışılmış, gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorununun zaman içinde büyümesi ile birlikte kendiliğinden çözüleceği varsayılmıştır.

Klasik iktisat içinde Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo gibi isimler, eşitsizliğin kaçınılmaz ve hatta gerekli olduğu düşünülmektedir. Karl Marx, eşitsizliğin önemli bir toplumsal sorun olduğunu ve iktisadi rasyonaliteye zarar verdiğini göstermeye çabalamıştır. 1800'lerin sonunda Marjinal Okul ile birlikte gelir dağılımına farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde eşitsizlikler daha ziyade ekonomi politik bağlamda ve siyasal bir sorun olarak ele alınmıştır.

20. yüzyılda konuya yönelik analitik ve ampirik bir yaklaşım belirginleşmiştir. 1950'lerden itibaren eşitsizlikleri ölçmek ve derecelendirmek için çeşitli modeller geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda en değerli katkı, Amerikalı istatistikçi ekonomist Simon Kuznets (1955) tarafından yapılmıştır. Kuznets, en yüksek gelirli hanelerin (genellikle en yüksek %20) geliri ile en düşük gelirli hanelerin (genellikle en düşük %20) geliri arasında bir oran elde eder. Ona göre kente göç süreci tamamlanıp ekonomik gelişme zirveye ulaşıncaya kadar ücretlerdeki artış eğilimi ile birlikte gelir eşitsizlikleri dengelenme eğilimine girecektir. Kuznets, eşitsizliğin sanayileşmenin

tabii bir sonucu olarak ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında yükselmeye devam ettiğini ve kapitalizm olgunlaştıkça daha sonraki aşamalarda azaldığını savunmuştur. Bu şekilde gelir eşitsizliği zamanla klasik ters U şeklinde bir eğilimi (çan eğrisi) göstermektedir.¹ Ona göre bunun temel sebebi, sanayileşmenin ilk yıllarında sermayeyi elinde tutup yatırım yapan kesimin çok zenginleşmesi akabinde kalifiye çalışanların sayısı arttıkça ve iş gücü kalitesi yükseldikçe maaşların artıp gelir dağılımının dengelenmesidir.

Kuznets gibi kalkınma düzeyi ile birlikte eşitsizliğin azalacağını öngören bir diğer çalışma Tinbergen'e (1975) aittir. 1930-1960 yılları arasında bazı Batılı ülkeler arasında gelir eşitsizliği trendini incelediği çalışmada, düşük gelir gruplarının paylarının artarken yüksek gelir gruplarının paylarında azalma olduğunu gözlemlemiştir. Tinbergen'e göre ülke zenginleştikçe yüksek vasıflı insanların artması ile birlikte teknolojinin etkisi azalacak ve uzun vadede eşitsizlik yarı yarıya azalacaktır.

Gelir dağılımı üzerinden ilerleyen eşitsizlik tartışmaları, Kuznets ve Tinbergen teorileri ile çerçevesini genişleterek ilerlemiştir. Konunun teorik olarak oturması ve ihtiyaç duyulan verilerin toplanması ve analiz edilmesi, ampirik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Oluşturulan veri setleri ile gelir eşitsizliği alanında önemli çalışmalar literatüre kazandırılmıştır. Facunda Alverodo, Tony Atkinson, Thomas Piketty, Emmanuel Saez ve Gabriel Zucman, Branko Milanovic ve Max Roser bu alanın öncü isimleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar, eşitsizliğin seyrinin ve projeksiyonunun nasıl olacağını yanı sıra tarih içerisinde eşitsizliği ortaya çıkaran durumları ve bunların etki güçlerini de değerlendirmişlerdir.

Kuznets'i eleştiren ve eşitsizliğin seyrini ters U şeklinden ziyade U şeklinde açıklayan önemli isimlerden biri de Thomas Piketty'dir. Geniş kapsamlı *Capital in the Twenty-First Century* adlı çalışmasında Piketty, Kuznets'in gelişmekte olan ülkeleri hesaba katmadığını ve çalışmasının da ampirik temellerinin oldukça kırılgan olduğunu belirtmektedir. Eşitsizlikle ilgili tartışmaları tarihsel temellere dayanarak açıklamaya çalışan Piketty, Kuznets teorisinin Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkan bir durum olduğunu ve eşitsizliği açıklamada yetersiz olduğunu vurgulamaktadır (Piketty, 2014, ss. 14-15). Çalışmasında temel olarak 1918-1980 arasında eşitsizliğin azalması ve 1980 sonrası artması durumunu değerlendiren Piketty, eşitsizlikteki azalma durumunu savaşa bağlı siyasi güçlerin olması, savaş finansmanının ver-

1 Ancak ampirik veriler düzgün biçimli bir ters U göstermez. Dolayısıyla Kuznets eğrisi aslında hipotetik bir eğridir.

gilerle karşılanması, ideolojik hareketler gibi faktörlere bağlamaktadır. Bu durum ise olağan dışı ve nadir bir durumdur. Yine 1970-1980 sonrasında düzenli olarak eşitsizliğin artışı ise vergi politikaları ve finansal politikalarındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Aktörlerle bütünlüklü, bileşik olan bu süreç tıpkı I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu eşitsizliklerin arttığı bir dünyadır.

Branko Milanovic'e (2018) göre Kuznet Eğrisi'nin aşağı inen kısmı yani zengin ülkelerde gelir arttıkça eşitsizliğin azalacağını gösteren kısım, 1980'lere değin geçerli olmuş, o tarihten beri hipotezden beklenenlerin aksine bu ilişki ortadan kalkmış ve eğri aşağı ineceğine yukarı çıkan bir eğriye dönüşmüştür. Bugün İskandinav ülkeleri, İngiltere ve Amerika'da eşitsizliğin artması, Kuznets hipotezi ile bağdaşmamaktadır. Milanovic, tarihsel bir perspektifi benimseyerek küresel gelir eşitsizliğinin azaldığı, arttığı ve kırıldığı noktaları analiz ettiği eşitsizliğin seyrini, bu seyirdeki değişimleri belirleyen ekonomik sosyal ve siyasi etkenleri verilerle birlikte ortaya koyduğu *Global Inequality* adlı çalışmasında, "Kuznets dalgaları" analizini ortaya koymaktadır. Kuznets ve Tinbergen'i 1980 sonrasındaki, Piketty'yi 21. yüzyıl öncesi dönemdeki eşitsizliğin seyrini açıklamada yetersiz bulan Milanovic (2018, s. 54), son beş yüz yılı içeren modern tarihî dönemin eşitsizliğin azaldığı ve arttığı durumun Kuznets dalgaları ile karakterize edilebileceğini iddia etmektedir. Ona göre Kuznets dalgaları, Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası dönemde gelir eşitsizliğinin hangi doğrultuda hareket ettiğini ve bunlar arasındaki ciddi farklılaşmayı açıklamaktadır.

"Ortadaki Fil": Eşitsizliklerin Değişen Yapısı

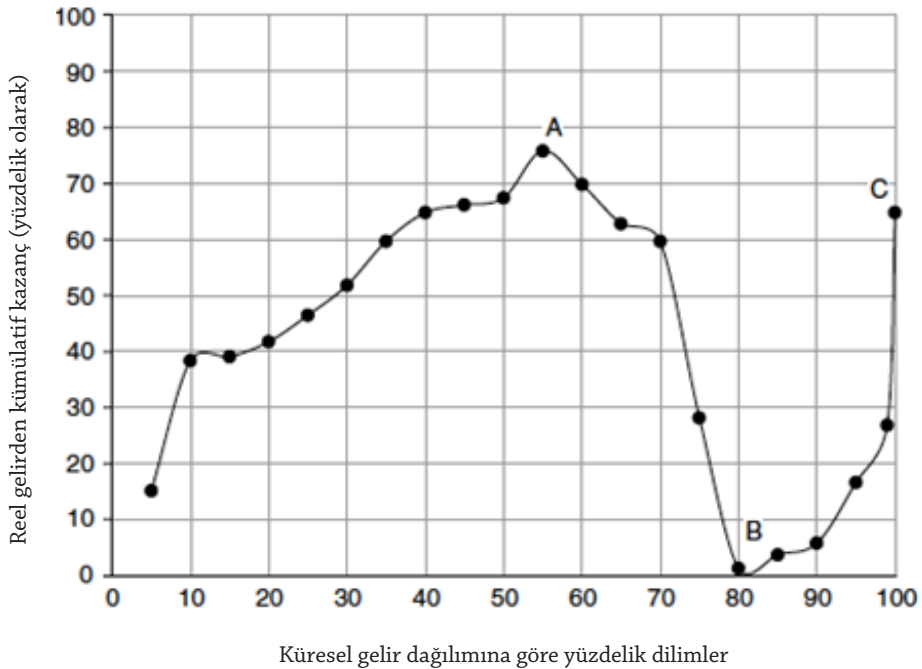
Son yıllarda yapılan çalışmalarda, ülkeler arasındaki ve içindeki eşitsizlik değerlendirmelerinin salt gini katsayısı üzerinden açıklanması yeterli görülmemektedir. Zira gini katsayısı, tek boyutlu bir açıklama getirmekte ve çoğunlukla eşitsizliğin farklı boyutlarını gözden saklamaktadır. Bu nedenle ülke içinde farklı gelir gruplarındaki daralma ve genişlemeyi takip etmeyi mümkün kılan hesaplamalar geliştirilmeye başlanmıştır. Değerlendirmedeki bu farklılık, toplumun hem gelir durumuna hem de değişen toplumsal dengelerine dair bir çerçeve sunmaktadır.

Emek ve sermayenin dengelerinin değişiminin ve eşitsizliklerin dikkat çekici bir hâl alması, neoliberal ekonomiye geçiş ile şekillenir. 1980 sonrası yaşanan küreselleşme ile birlikte sermayenin dolaşımı hızlanarak ülkelerin hem kendi içlerinde hem de birbirleri arasında gelir dengelerini değiştirmiştir. Küresel eşitsizliğin seyrini ve farklı grupların gelirden aldığı payın değişimini en net gösteren çalışma, grafiğin

Ŗekli file benzediği için "k6resel fil" eğrisi olarak adlandırılmıŖtır. Lakner ve Milanovic'in (2016) k6resel gelir eŖitsizliđini g6stermek için her bir y6zdelik gelir diliminin b6y6meden aldıkları payı g6rselleŖtirerek yaptıkları analiz 6nemli bir g6sterge sunmuŖtur. Bu analiz daha sonra eŖitsizlikte 6nc6 alıŖmaları bulunan Facunda Alvaredo, Tony Atkinson, Thomas Piketty, Emmanuel Saez ve Gabriel Zucman'ın içinde bulunduğu World Inequality Database ekibi tarafından geliŖtirilmektedir.

Grafik 1

KiŖisel Gelir D6zeyine G6re KiŖi BaŖı Reel Gelirde Nispi Kazanç (1988-2008)

Kaynak: Milanovic, 2018, s. 11.

Yukarıda g6r6len "k6resel fil" eğrisinin en kapsamlı açıklaması Milanovic'e aittir. Milanovic (2018), Berlin Duvarı'nın yıkılıŖından finansal krize kadar olan yılları kapsayan 1988-2008 arasındaki yirmi yıllık d6nemi "y6kselen k6reselleŖme" olarak adlandırır. Ona g6re bu d6nemde eŖitsizlikler zirve yapmıŖtır. D6nyanın en b6y6k n6fuslarını b6nyelerinde bulunduran Çin, Hindistan, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa bu d6nemde d6nya ekonomisine entegre olmuŖtur. Bu entegrasyonun bir neticesi olarak k6resel b6y6k firmalar 6retimlerini evre 6lkelere taŖıyabilmilerdir.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere 1988-2008 arasındaki süreci değerlendiren Milanovic (2018), küresel dağılımdaki grupların kişi başına düşen gelirlerindeki artışı göstermektedir. Bu dönemde en kazançlı çıkanlar, dünya gelir dağılımının ortalarındaki yani dünya gelir dağılımının %50'lik orta dilimde bulunanlar (A noktası) ve %1'lik dilimindeki (C noktası) en zenginlerdir. Gelir artışından en düşük payı alanlar, dünya gelir dağılımının aşağı yukarı %80'lik dilimi (B noktası) içerisinde yer alan ve çoğunluğu zengin, dünyanın eski orta ve alt orta gelir gruplarını oluşturan insanlardır. Bu analiz daha küçük aralıklar hâlinde yapıldığında veya gelirdeki artış satın alma gücü yerine cari döviz kuruna çevrilerek ele alınsa da “arkaya yaslanmış S şekli” ya da “küresel fil” eğrisi değişmemektedir.

Milanovic (2018), küreselleşmenin en kazançlı olan grubun on kişisinden dokuzunun Asya ülkelerinden, Çin başta olmak üzere Hindistan, Tayland, Vietnam ve Endonezya'dan olduğunu belirtmektedir. Kazançlı olan kesim bu ülkelerin zenginleri değildir, en zenginler küresel gelir dağılımında daha üstlerde yer almaktadırlar. Bunlar hem kendi ülkelerinde hem de küresel ölçekte orta dilimde yer alan insanlardır. Orta gelir gruplarının gelirindeki bu kümülatif büyüme, 1988-2008 arasında Çin'deki orta dilimdeki kesimin gelirini kentte 3 kırsalda 2.2 kat arttırmıştır. Endonezya, Vietnam ve Tayland'da bu oran iki katından fazladır. Milanovic (2018, s. 20) bu kesimi, “yükselen küresel orta sınıf” olarak adlandırmaktadır. Fakat bu kesim, Batı'nın orta sınıfı ile karşılaştırıldığında hâlâ görece yoksuldur. Zengin ülkelerdeki eğitim ve gelir ilişkisiyle temsil edilen orta sınıf ile karıştırılmamalıdır.

Küreselleşmeden hiç faydalanamamış ve yirmi yıl boyunca geliri hiç artmayan gruplar, OECD'nin zengin ülkelerinde yaşayan ve büyük çoğunluğu eskiden beri müreffeh olan kesimdir. Bu noktada Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya gibi ülkelerin ağırlığı bulunmaktadır. Bu insanlar, kendi ülkelerinin %50'nin altında kalan “zengin dünyanın alt orta sınıfını” oluşturmaktadırlar (Milanovic, 2018, s. 21). Asya ülkelerindeki ekonomik gelişme ve gelişmiş Batı ülkelerindeki birbirinin tersine giden ekonomik yörüngede, bu sürecin en çok kazananları Asya'nın orta ve yoksul kesimi iken en fazla kaybedenleri zengin dünyanın alt orta kesimidir (Milanovic, 2018, s. 24). Bu tablo, küreselleşmenin en zenginler ve en yoksullar arasındaki gelir açığını bir uçuruma dönüştürdüğünü göstermektedir.

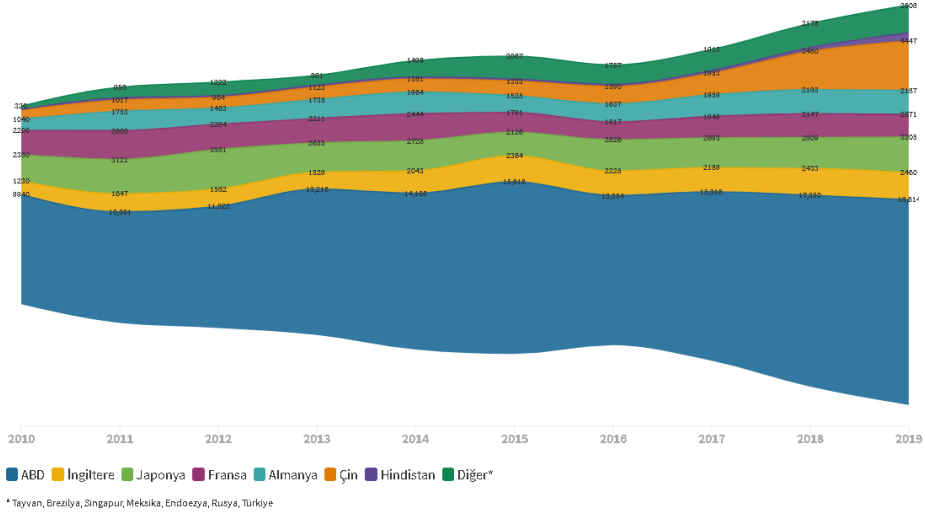
Ülkeler Arasındaki Eşitsizlik

Üretimin küreselleşmesi, ülkeler arasındaki eşitsizlikleri de farklı şekillerde etkilemektedir. Yeni uluslararası iş bölümü sonrasında gelişmekte olan ülkelerin tedarik zincirlerine eklenmesi ile istihdam olanaklarının artması, Çin, Hindistan gibi Asya ülkelerinde refah artışını beraberinde getirdi. Öte yandan gelişmiş ülkelerde emek yoğun işlerin azaldığı ve vasıflı işlere olan talebin arttığı gözlenmektedir. Gelişmişte olan ülkelerde artan refaha rağmen kişi başına düşen gelir, ülkenin toplam servet ve üretimi gibi değişkenler, eşitsizliklerle ilgili farklı görüntüler sunmaktadır. Küresel ölçekte bakıldığında ülkeler arasındaki eşitsizlik azalmaktadır. Ancak küresel servetin ülkeler arasındaki dağılımı, yeni servet odaklarına dair bir görüntü sunmaktadır.

Zürih merkezli İsviçre bankası Credit Suisse, küresel servetin 21. yüzyılla birlikte başlayan değişim ve dönüşümünü detaylı bir şekilde analiz ettiği yıllık Küresel Servet Raporlarında hem geçmiş yıllardaki trende hem de geleceğe bir ışık tutmaktadır (2019). Ekonominin altın çağı olarak belirtilen 21. yüzyıldaki büyüme, 2008'deki küresel ekonomik kriz sonrasında sekteye uğrasa da büyüme devam etmektedir. Son on yıllık süreçte küresel servet, süper güç Amerika ve küreselleşmenin parlayan yıldızı Çin arasında yoğunlaşmaktadır. Ekonomik durgunluk sonrasında ABD'nin payı artarken Çin toplam ulusal servet miktarı sıralamasında Avrupa ülkelerini geçmiştir. Kriz öncesinde azalan servet eşitsizliği, krizi takip eden yıllarda ülkeler içerisinde ve arasında artma eğilimindedir. Bu değişimler, milyoner sayılarına da etki etmiş, 2000'den bu yana milyoner sayısının üç kat arttığı görülmüştür. Küresel Servet Raporuna göre 2019 yılı içerisinde dünyadaki dolar milyoneri sayısı 45 milyon 600 binden 46 milyon 800 bine çıkmıştır. Dünya genelinde en fazla milyonerin bulunduğu ABD, bu sayının %40'ına, 18 bin 614 milyonere sahiptir. 187 bin milyoner artışıyla Japonya ve 158 bin milyoner artışıyla Çin, ABD'yi takip etmektedir. IMF destekli yapılan projeksiyonlarda küresel servetin %27 oranında artması, yeni oluşacak servet dağılımında düşük ve orta düzeyde olan ülkelerin bu gelişimden %38 oranında faydalanabileceği öngörülmektedir. 2024'te 63 milyona ulaşması beklenen milyoner sayısında ABD'nin yine önde olacağı Çin'in Japonya'yı geride bırakarak ikinci sırada yer alması beklenmektedir (Credit Suisse, 2019).

Grafik 2

Ülkelere Göre Milyoner Sayıları (2010-2019)

Kaynak: Credit Suisse (2010-2019) *Global Wealth Data Book* üzerinden oluşturulmuştur.

Ülkeler arasındaki eşitsizliğin değerlendirilebileceği bir diğer alan, emlak sektörüdür. Dünya gayrimenkul danışmalık firması Knight Frank'ın yayınladığı Servet Raporunda ultra net yüksek servete sahip kişilerin ülkelere göre dağılımı, küresel servetin şehirlerdeki yatırımları üzerinden bir değerlendirme sunmaktadır. Rapor, bu kişilerin gelecek beş yılda %22'lik bir büyüme yaşayacağını öngörmektedir. Rapora göre 2018'de ultra net yüksek servete sahip kişiler, Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ülkeleri Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika ülkeleri takip etmektedir. Yatırım, refah ve hayat tarzı başlıklarında yapılan şehir değerlendirmelerinde Londra ve New York ilk iki sırada yer alırken üç ve dördüncü sıralarda Asya kentleri olan Hong Kong ve Singapur yer almaktadır (Knight Frank, 2018).

Tepedekilerin Önlenebilir Yükselişi: Küresel Yüzde Birin Gelir ve Servetteki Payı

Eşitsizliğin tartışmasız bir şekilde artışı, kimlerin gelirden en fazla pay aldığı sorusunu daha canlı olarak gündemde tutmaktadır. Zenginlerin gün geçtikçe daha çok zenginleştiği düzende eşitsizlik, Stiglitz'in (2016) ifadesiyle "yaratılmaktadır".

Nitekim birçok araştırma ve rapor, dünya genelinde ulusal düzeyde gelir dağılımında en fazla pay alan kesimin en tepede yer alan %1 olduğunu belirtir. Hatta daha detaylı bir biçimde bakılırsa bu %1'lik kesim içinde de binde 1 ve on binde 1'lik kesimlerin aslı geliri ve serveti elinde bulunduran gruplar olduğu görülebilir.

Öte yandan ulusal servetin yapısı da benzer şekilde değişmektedir. Bu değişimde kamusal ve özel servet arasındaki dengenin farklılaşması ana etken olarak göze çarpar. Zira son 40 yılda özelleştirmelere ve yatırım, teşvik ve vergi politikalarına bağlı olarak kamusal servet düşmekte buna mukabil bireylerin kontrolünde olan özel sermaye gittikçe artmaktadır. Net özel servetteki bir artış, en zengin ülkelerde 1970'te %200-350 iken bugün %400-700'e ulaşmıştır. Öte yandan net kamu serveti 1980'lerden beri neredeyse bütün ülkelerde azalmıştır. Çin ve Rusya'da kamu serveti, ulusal servetin %60-70'inden %20-30'una inmiştir. Net kamu serveti geçtiğimiz yıllarda ABD ve Birleşik Krallık'taeksiye dahi düşmüştür ve yalnızca Japonya, Almanya ve Fransa'da çok az artıdadır. Bu muhtemelen devletin ekonomiyi düzenleme, geliri yeniden dağıtma ve yükselen eşitsizliği hafifletme kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Kamu mülklerindeki genel azalışın tek istisnası, Norveç gibi büyük devlet fonlarının olduğu petrol zengini ülkelerdir (Alvaredo vd., 2018).

Özel servetin payının hızlı yükselişi, bu payı alanların kimler olduğu sorusunu akla getirmektedir. Yukarıda tartışıldığı gibi bu payı küreselleşme sürecinin tartışmasız kazananı olan en tepedeki %1'lik kesim almaktadır. Milanovic'in "küresel plütokratlar" olarak tanımladığı bu kesimin yarısı Amerikalıdır, bir başka ifadeyle Amerikalıların %12'si dünyanın en zengin %1'inin içerisinde yer almaktadır. Bu kesimin diğer yarısını Batı Avrupa, Japonya ve Okyanusya başta olmak üzere Rusya, Güney Afrika ve diğer ülkelerin %1'leri oluşturmaktadır (Milanovic, 2018, s. 23).

Küresel gelirin en üst %1'lik diliminin toplam büyümeden aldığı pay ve kazançları birçok farklı karşılaştırma üzerinden tartışılmaktadır. Alvaredo ve arkadaşları (2018), küresel eşitsizliklerin boyutlarına dikkat çektiği World Inequality Report'ta küreselleşme sürecinin en büyük kazananı olan en üst %1'lik kesimin bu dönemde toplam büyümenin %27'sini aldığını gösteriyor. En üst %1'lik kesimin gelir payı 1980'de %16 iken 2000'de %22'ye yükseldi daha sonra hafifçe düşerek %20'ye geriledi. En zengin küresel %1'in 1988-2008 arasındaki artan payı, 2009'daki kriz nedeniyle yavaşlamış ya da tamamen durmuştur. Kriz sürecinde gelirlerin oldukça azalmasına rağmen en tepedekilerin gelirinin sabit kaldığı gözlenirse de bu durum aslında en tepedeki %1'in süper zenginlerin elinde yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir. Hane halkı gelir anketlerinden gözlemlenemeyen bu durum ancak Forbes gibi milyarder listesi kullanılarak değerlendirilebilmektedir (Milanovic, 2018, s. 39). Mila-

novic, süper zenginlere ilişkin servet verisinin gelir verisinden daha nitelikli sonuç vereceği gerekçesiyle yıllık akışkan değişkenler olan gelir ve tüketimin yerine bir stok değişken olarak servet üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Bunu görebilmek için en tepedeki %1 diliminin gelir ve servet payı tahminlerini incelediği çalışmada, toplam küresel servet içerisinde %1'in 2000'lerdeki payı %32 iken 2010'larda bu oran %46 olmuştur. Forbes listesine göre 1987'de 2 milyar doların üzerinde serveti olan 145 milyarderin tahmini toplam serveti 450 milyar dolar iken 2013 yılında kişi sayısı 735'e toplam servet miktarı 4.5 trilyon dolara çıkmıştır (1987 fiyatlarıyla 2.25 trilyon dolar). Diğer yandan GSYH reel olarak 2.25 misli artmış, süper zenginlerin dünya GSYH'sinden aldıkları pay %3'ten %6'ya çıkmıştır. Çok az sayıda olsalar da bu grubun sayıları beş misli artmış ve küresel GSYH cinsinden ölçülen toplam servetleri iki kat artmıştır (Milanovic, 2018, ss. 47-49). Oxfam 2020 Raporuna göre 2019'da dünyanın en zengin 2 bin 153 kişinin elinde bulunan servet, 4.6 milyar kişinin toplam servetinden fazladır. Dünyanın en zengin %1'lik kesiminin serveti 6.9 milyar insanın toplam servetinin iki katından daha fazla bir orana denk gelmektedir.

2019'un ikinci yarısında başlayan ve 2020'de devam eden Covid-19 pandemi süreci de birçok farklı sektörden şirketin iflas etmesi ve çalışanın işsiz kalması ile devam ederken en üst %1'lik kesim servetini katladığı görülüyor. Institute of Policy Studies tarafından hazırlanan rapor, Ocak-Nisan ayları arasında ABD'nin en zengin 170 milyarderdinden 34'ü servetlerine on milyarlarca dolar katarken aralarında Jeff Bezos, Bill Gates, Warren Buffett gibi isimlerin bulunduğu sekiz milyarderin kazancı net değeri 1 milyar doların üzerinde artmıştır. Küresel düzeyde milyonlarca insan işini kaybederken milyarderlerin kazancı ciddi bir oranda artmıştır (Collins, Ocampo ve Paslaski, 2020). Piyasadaki pazar gücünün az sayıda firmanın elinde olmasının sorunlarına dikkat çeken Federal Reserve'ün (2020) son raporu, gelir ve servette eşitsizliklerin artmasının yanı sıra hane halkı borçlarının ve büyük ölçekli finansal istikrarsızlıkların yaşatacağı sıkıntılara dikkat çekmektedir.

Ortakilerin Trajik Düşüşü: Orta Sınıfın Payının ve Konumunun Daralması

Müreffeh bir toplumun temel yapı taşlarından biri olarak görülen orta sınıflar, eğitim ve beceri ile çalışma hayatında bir konum elde eden bir kesimdir.² Orta sınıf için istikrarlı bir iş hayatı ve dengeli bir ekonomi önem arz eder. Kazanımların

2 Literatürdeki birçok çalışma orta gelir gruplarını tanımlamak üzere gelirin yanı sıra meslek, işteki konum, sosyal ve kültürel göstergeleri de esas alarak "orta sınıf" tanımını kullanmaktadır. Bu çalışmada biz de tüm bunları ifade etmesi bakımından bu kavramı kullandık.

nesiller arası aktarımı, orta sınıf ailelerin çocuklarını "umut dolu" yarınlarına hazırlamaları anlamı taşımaktadır. Orta sınıfın hem insanlara sağladığı inanç hem de makro düzeyde toplum içerisindeki konumu güçlü, dengeli ve müreffeh bir toplumun da işaretini taşıdığı düşünülmüştür. Fakat son yıllarda eşitsizlikle ilgili yapılan araştırmalar ve değerlendirmeler, orta sınıfın büyümesinin durduğu ve elindeki imkânların eskisi kadar refah getirmediği üzerinde yoğunlaşıyor. Eşitsizliklerin orta sınıflar üzerindeki tezahürlerini (1) orta sınıfın payının daralması, (2) konum kaybı yaşayan geniş bir kesimin varlığı ve (3) sosyoekonomik kutuplaşma olarak niteleyebiliriz.

Orta Sınıfın Payının Daralması

Avrupa ülkelerinin çoğunda 1950'lerden itibaren gelişen teknoloji ile istihdam olanaklarının farklılaşması, yeni iş kollarının gelişmesi, orta sınıfın hızlı bir genişleme göstermesini sağlamıştır. Bu dönemde kadın istihdamının artışı ve özel sektörün piyasada artan etkisi, kamu sektöründe yer alan doktor, öğretmen, memur gibi meslekler için artan imkânlar, hanelerde refahın artışı beraberinde getirmiştir. Ne var ki 1980 sonrasında gelir ve servetteki eşitsizliklerin artışı, eğitim ve sağlığın özelleşmesi ile kamusal imkânların azalması, sosyal hareketliliğin durağanlaşması, devletin refah sağlamadaki rolünün daralması ile birlikte 2000'li yıllarda orta sınıfın daralmasına yol açtı. OECD başta olmak üzere pek çok rapor, orta sınıfın payının daraldığını, orta gelir grubunda meslek sahibi kişilerin alt gelir gruplarına düşme durumunun olduğuna işaret ediyor. Peki reel olarak orta sınıf nasıl daralıyor?

Orta sınıfın payının daralması aslında küresel gelirin paylaşımı tartışmalarının da odağında bulunuyor. Yukarıda gelir pastasından iki grubun aldığı payın azaldığını belirtmiştik: Küresel %1'in payı ekstrem bir şekilde artarken mutlak yoksulluk da hızla azalmaktadır. Yani ortadakilerden en tepedekilere ve en alttakilere bir gelir ve servet transferi söz konusudur. Ancak bu transfer, orta sınıfların tüm kesimlerinden eşit bir biçimde yapılmamaktadır. Özellikle ortanın ortası ve alt orta grupların payının daha fazla etkilendiğini görmek mümkündür.

Ortalama nüfusun %61'inin orta gelirli olduğu OECD ülkelerinde, ortalama millî gelirin %75 ile %200'ünü kazanan hane halkı olarak tanımlanan orta gelirli hane halklarının payı, 1980'lerin ortaları ile 2010'ların ortaları arasında %64'ten %61'e düştü. Yine 1980'lerin ortalarında, tüm orta gelirli hanelerin toplam geliri, tüm üst gelirli hanelerin toplam gelirinin dört katıydı. Şu anda üç katından daha az. Gelir artışı zirveye göre çok daha zayıf olan orta sınıflar tüm dünyayı sarsan

2008'deki krizden 2016 yılına kadar yılda ortalama %0,3 arttı. Önceki dönemlerle karşılaştırıldığında 1980'lerin ortaları ile 1990'ların ortaları arasında bu oranın üç katından fazla (%1) ve 1990'ların ortaları ile 2000'lerin ortaları arasında beş katından daha hızlı (%1,6'da) büyüme yaşadığı görülmektedir (OECD, 2019).

Orta sınıfın payının daralması ile ilgili bir diğer tartışma, küresel ölçekte orta sınıfların toplam gelirden aldıkları paydaki değişimdir. 1980 sonrasında küreselleşmenin kazananlarından olan kesimi "yükselen küresel orta sınıf" olarak adlandıran Milanovic (2018), Asya ülkelerinde yükselişe geçen orta sınıf ile zengin ülkelerdeki orta sınıfın aynı olmadığını belirtir. Bir diğer ifade ile Asya'nın yükselen kesimi, Batı'nın orta sınıfı ile karşılaştırıldığında hâlâ görece yoksuldu. Nitekim OECD (2019) ülkelerindeki orta gelirlerin büyüme oranı, küresel orta gelir grubunun ve küresel ilk %1'in gelir büyümesinin gerisinde. Bu nedenle zengin ülkelerdeki eğitim ve gelir ilişkisiyle temsil edilen orta sınıf ile karıştırılmamalıdır. Fil eğrisinin arkasındaki senaryoya (Milanovic, 2018; Lakner ve Milanovic, 2016) tekrar bakıldığında 1988 ve 2011 yılları arasında dünya ölçeğinde hane halkı geliri büyümesi tahminleri, gelir dağılımının dünya dağılımının 40. ila 60. yüzdelik diliminde en güçlü olduğunu, ortadaki hane halkının çoğunu içeren 85. ila 90. yüzdelik dilimler arasında en zayıf olduğunu göstermektedir. Bu örüntü, küresel mali kriz sonrasında daha güçlenerek devam etmektedir (Milanovic, 2016).

Orta sınıfın refahının azalmasının yaşattığı bir diğer daralma, kazanç ile yaşam tarzı arasındaki uyumsuzluktur. Barınma ve diğer mal ve hizmetlere yönelik artan harcamaların maliyeti bugün enflasyondan daha hızlı artmaktadır. Benzer şekilde konut fiyatlarının son yirmi yılda hane halkı medyan gelirinden üç kat daha hızlı büyüdüğünü görmekteyiz (OECD, 2019). Toplumda gelir vergisini en fazla ve düzenli olarak veren kesimin orta sınıflar olduğu düşünüldüğünde hane halklarının tasarruflarının düştüğü, servetlerinin azaldığı görülebilir. OECD'nin (2019) son raporu, orta gelirli hane halkının beşte birinin kazandıklarından daha fazlasını harcadığını ve bunun da onları yüksek borçlanmalara yönelttiğini gösteriyor. Orta gelirli hane halklarının borçla yaşamlarına devam ediyor oluşu, ani harcamalar ya da gelir düşüşü karşısında kişileri savunmasız bırakmaktadır.

Orta sınıfın yapısı ve nesiller arası aktarımı, değişim gösteren bir diğer daralma alanıdır. Son otuz yılda zengin ülkelerde orta sınıfın nüfusun tamamından daha hızlı yaşlanması söz konusudur. Orta sınıftaki yaşlıların payı artarken diğer tüm yaş gruplarından olanların özellikle gençler ve çocuklu aileler arasındaki payı bu süreçte düştü. Diğer yandan orta sınıf birbirini izleyen her nesilde küçülmektedir. "Bebek patlaması" neslinin %70'i yirmili yaşlarında orta sınıftayken milenyum

neslinin %60'ı orta sınıf olarak sayılabilmektedir. Orta sınıf olma ihtimalinin her nesilde daha da azalıyor olması, sahip olduklarının aktarma farkındalığı bulunan orta sınıfların çoğunlukla kendilerine ve çocuklarına yaptıkları büyük eğitim yatırımlarını da etkisiz bırakmaktadır. Nesiller arasında insani sermayenin ailenin aracılığıyla daha da artmasını sağlayan eğitim ve meslek etkisini kaybetmektedir (OECD, 2018). Dahası orta sınıf aileler, düşük statülü gelir grubuna düşme riski ile karşı karşıyadır. Orta sınıf hanelerinin yedide biri, dört yıl gibi kısa bir sürede en düşük %20'lik dilime düşmektedir. Orta sınıflar içerisinde yaşanan bölünme ile en orta sınıfın orta ve üst grüplara yakın olanlarının düşme riskini azaltırken daha düşük gelire yakın olanlar ve en alt %40'a yakın olanlar için yaşam boyu daha aşağı kayma riski artmıştır (OECD, 2018).

Orta Sınıfın Konum Kaybı

Neoliberal iktisat politikaları ile 1980 sonrasında istihdamın yapısındaki değişimler, bilgi ve kültürün dijitalleşmesi, teknolojik yenilikler, yeni ekonominin ve dahası toplumsal düzenin kurumsal çerçevesini oluşturdu. Bu çerçevede esnekliği ve niteliği yüksek istihdam, emeğin değerini ve yapısını da değiştirdi. Enformel sektörün formel sektöre göre çok daha hızlı büyümesi, hizmet sektörünün genişlemesini, üretimden dağıtıma, tam zamanlı istihdamdan yarı zamanlı istihdama, uzun süreli daimî çalışmadan kısa süreli güvencesiz çalışmaya bir geçiş yaşattı. Çalışma hayatını şekillendiren bu durum, orta sınıfların konumlarını ve refahını gün geçtikçe daha fazla etkiliyor.

Son yirmi yılda gelinen noktada birçok orta sınıf çalışanın iş gücü piyasasındaki konumu belirsizleşmiştir. Yeni dijital teknolojilerin gelişimi, yapay zekâ ve otomasyonun etki alanının genişliyor olması, istihdamdaki yüksek vasıflı rutin olmayan işlere ve bazı düşük vasıflı rutin olmayan işlere kaymaya neden oldu. Değişen iktisadi sistem, teknoloji ve bilişim, reklamcılık, pazarlama sektörlerinde uzman ya da yönetici olarak orta sınıfın üst sınıflara çıkmasını sağlarken rutin beyaz yakalı işlerin bir kısmının düşüş yaşamasına neden oldu. Birbirinden ayırışan bu makasta özellikle rutin işlerde düşük-orta becerilere sahip çalışanlar için belirsiz bir tablo ortaya çıkmıştır. Dahası birçok piyasada iş gücünün de daralıyor olması ve otomasyon durumu daha kritik hâle getirmektedir. Son OECD tahminleri, tipik bir işin otomatik olma ihtimalinin %47 olduğunu göstermektedir. İşlerin %14'ü için %70'in üzerinde oldukça yüksek bir risk söz konusu iken diğer %33 için %50 ile %70 arasında değişmektedir (Nedelkoska ve Quintini, 2018). Bu bağlamda orta sınıf çalışan-

larının altında biri, otomasyon riski yüksek olan mesleklerde çalışmaktadır (OECD, 2019). Bu tablo aslında beceri ve gelir ilişkisinin de hızlı değiştiğini göstermektedir. İyi ve müreffeh bir gelecek için “yetenek rozetlerini” (Sennett ve Cobb, 2017) toplaması gereken orta sınıfın büyümesi gün geçtikçe ortadan kaybolmaktadır. Orta becerili çalışanların artık orta gelirli konumlarını korumaları daha düşük bir ihtimal ve muhtemelen gelecekte düşük gelirli bir sınıfta olmaları söz konusu. Yüksek vasıflı çalışanların daha yüksek sınıfa geçme olasılığı gün geçtikçe azalırken orta sınıflar alt gelir gruplarına daha yakın bir konumda yoğunlaşmaktadır (OECD, 2019).

Nihai durumda geleneksel orta sınıfın rutin beyaz yakalı çalışanları yeni iktisadi düzen içerisinde esnek çalışma ve güvencesizlik koşulları içerisinde konum kaybı yaşayarak işçileşme ve prekaryalaşma durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. İstikrar ve refahın sembolü olan orta sınıfların üretken emek gücünün gün geçtikçe daha da düşmesi, işçileşme yaşayan kesimin artan işsizlik oranları ile buldukları konumun pekişmesine ve daha da düşüş yaşamalarına, konumlarının yapılaşmasına neden olmaktadır. Nesiller arası aktarımın da yavaşladığı düşünüldüğünde durumun önemi artmaktadır (OECD, 2019).

Kutuplaşma Endişesi

Refah ve ekonomik büyüme için “motor” olarak görülen orta sınıf, insan sermayesinin devamlılığı, sürdürülebilir verimlilik artışını desteklemek ve sosyal korumayı finanse etmek gibi toplumlar için birçok fonksiyona sahiptir. Orta sınıfla ilgili yapılan çalışmaların tamamına yakını orta sınıfların güçlü olduğu ülkelerde ekonomik büyümenin daha güçlü, toplumsal iş bölümünün daha dengeli olduğunu verilerle belirtmektedir (ILO, 2016). Orta sınıfın “orta direk” ya da “ağırlık merkezi” olma konumunu muhafaza edemediği bir düzende, tepede ve en altta yer alan toplumsal kesimler arasındaki mesafenin açılması ve kutuplaşma mümkün hâle gelmektedir. Tartışmalar, işlerin/mesleklerin gelirinin ve becerilerinin kutuplaşması olarak birbirine bağlı iki şekilde yürümektedir. Bu durum çalışma hayatında 1980’lerin ortalarından itibaren iyi maaşlı orta vasıflı işlerin sayısının azalması ve buna oranla yine orta vasıflara sahip işçilerin kazançlarının son otuz yıl içerisinde piyasa içerisinde ücretlerinde reel bir artış olmamasından kaynaklanmaktadır.

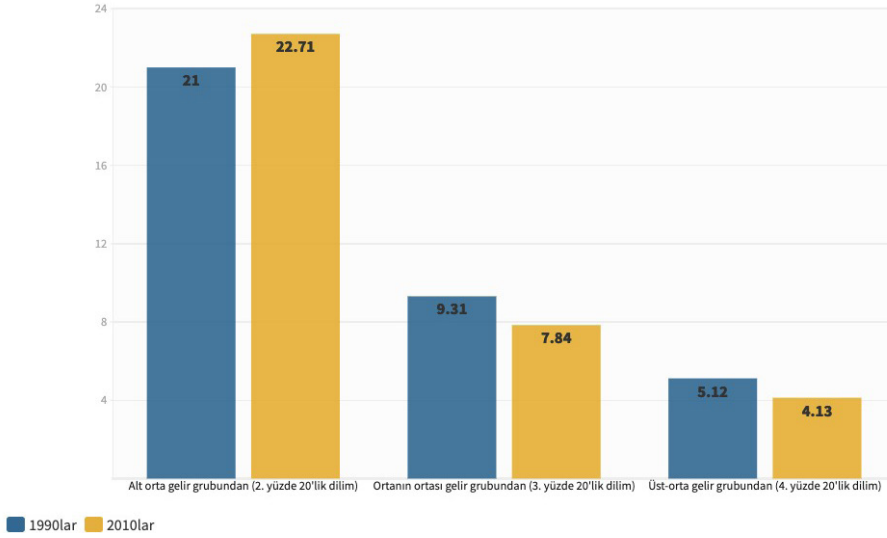
Nitekim OECD’nin (2018) son araştırması, ülkelerin eşitsizlik ve gelir dağılımları incelendiğinde alt gelir gruplarında olan kişilerin üst gelir gruplarına çıkmalarının artık çok zor olduğunu, üsttekilerin de konumlarını koruduklarını ve düşme ihtimallerinin sigorta edildiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda OECD ülkelerinde

gelir eşitliğinin zaman içindeki değişimi değerlendirildiğinde, 1985-2015 yılları arasında gelir eşitsizliğindeki farkın açılarak arttığı, alt gelir grubunun sürekliliği ve üst gelir grubunun sürekliliği durumuyla ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Grafik 3

OECD Ülkelerinde 1990'lara ve 2010'lara Göre Kişilerin Düşük Gelire ve Yoksulluğa Düşme Riskleri (Dört Yıl Sonra Orta Gelirli Beşte Birlik Gruplardaki Bireylerin Payı)

Kaynak: OECD, 2018.

Gelir grupları arasındaki büyük resmi, orta gelir gruplarına odakladığımızda ise alt, orta ve üst orta gelir grubunda da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Gelir grupları içerisinde eğitim ve meslekle birlikte hareketlilik potansiyeli en yüksek olan orta sınıflar, yükselme potansiyellerinin yanı sıra işsizlik, boşanma gibi beklenmedik olaylarda da hızlı düşme riski ile karşı karşıyadır. Orta sınıf hanelerinin yedide biri ve düşük gelire yakın yaşayanların beşte biri, dört yıllık dönemde en alt %20'ye düşme tehlikesindedir. Yukarıdaki grafik bu durumun son yirmi yıldaki artışını göstermektedir. Alt-orta gelir grubunda çalışma çağındaki kişilerin (ikinci beşte birlik dilim ve alt %40'ın bir kısmı) yaşam boyu daha da aşağı kayma riski ortalamada biraz artmış, en üst beşte birlik kesime ulaşma olasılığıysa azalmıştır. Buna karşın orta ve üst-orta sınıftan olanların 1990'ların sonlarına göre çalışma hayatındaki konumları ve sağlık, eğitim, tatil gibi harcamalarının arttığı da düşünüldüğünde düşüşe daha açık konumda oldukları belirtilebilir. Alt ve üst orta gelir gruplarının arasındaki ayrışmanın ise bugün Avusturya, İspanya, Portekiz ve Birleşik Krallık'ta belirgin olduğu görülmektedir (OECD, 2018).

Yoksullaşmanın Değişen Biçimleri

Son otuz yılda bir milyardan fazla insanın mutlak yoksulluk sınırından kurtuluşu ve küresel çapta yoksulluk oranlarındaki genel düşüş, eşitsizliklerin artışının hafifletici unsurlarından biri olarak görülmektedir. Sağlıkta eğitime, istihdamdan aynı yardımlara kadar birçok farklı alanda devletlerin ve uluslararası kuruluşların yaptığı katkılar ve düzenlemeler büyük resim içerisinde aslında sadece “yara bandı” etkisi sağlamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletin sağladığı sosyal yardımlarla dengelenmeye çalışılan bu durum, eşitsizliğin çok daha hızlı arttığı gerçeğini perdeliyor.

Öte yandan yoksulluğa farklı göstergeler çerçevesinde bakmak, meselenin farklı boyutlarını ve çarpıcılığını ortaya koymaktadır. Azalan mutlak yoksulluk oranlarına rağmen eşitsizliğin yarattığı mesafe giderek açılmaktadır. Otuz yıl öncesinde OECD ülkeleri içerisinde en zengin %10’un ortalama geliri en fakir %10’un geliri yedi katına eşit iken bugün bu oran dokuz. Eşitsizliğin son elli yılda düşüşe geçtiği Türkiye, Şili, Meksika gibi ülkelerde de eşitsizliğin totalde azaldığı fakat en zengin ve en fakir arasındaki farkın yirmi beş kattan fazla olduğu belirtiliyor (OECD, 2019). Küresel toplam gelirin %40’ı en zengin %10’luk kesimin elinde bulunuyor. Bununla birlikte en yoksul %10’luk kesimin elinde küresel gelirin yalnızca %2 ile %7 arasındaki pay bulunuyor. Küresel nüfus artışı da dikkate alındığında gelişmekte olan ülkelerde eşitsizliğin %11 büyüdüğü görülüyor (UNDP, 2018).

Oxfam’ın (2020) raporu bir yılda dünyanın en zengin milyarderlerinin servetlerinin günde 2,5 milyar dolar arttığını, dünyanın en yoksul yarısı olan 3.8 milyar insanın da bununla beraber servetlerinin %11 oranında düştüğünü belirtiyor. Bu oran günde 5,5 doların altında yoksulluk sınırında yaşayan insanları da kapsamaktadır. World Inequality Report (2018), küreselleşmenin yoğun olarak yaşandığı 1980-2016 yılları arasında dünyadaki en yoksul nüfusun %50’sinin küresel gelir artışındaki her bir dolardan yalnızca 12 cent alabiliyorken bu oran en zengin %1 için 27 cent olduğunu göstermektedir. Rapor, 2008’deki küresel krizden sonra bu oranın iki katına çıktığına vurgu yapıyor.

Yoksulluk tartışmalarında kadın, çocuk ve emeklilik yoksulluğu yaşayan dezavantajlı grupların durumu da bir başka sorun alanını oluşturmaktadır. Eşitsizliğin cinsiyetçi yanı istihdam ve bakım ile daha fazla ortaya çıkıyor (Oxfam, 2020). Küresel olarak kadınlar erkeklerden %23 daha az kazanmaktadır. Aynı şekilde erkeklerin toplam servetten aldığı pay kadınlarınkinden iki kat daha fazladır (Credit Suisse, 2019). Yoksul ailelerin çocuklarının hâlihazırdaki durumda yakalayamadığı

fırsat eşitliği, bu çocukların gelecek nesillerde nasıl bir meslek, sağlık, eğitim imkânına sahip olacağı sorununu gündeme taşımaktadır. Diğer yandan ülkelerin artan yaşlı nüfusları, çalışma hayatının gerektirdiği nitelikleri ve performansı sağlayamamalarından dolayı emekli olmak durumunda kalıyor. Bu durum sağlık ve bakım harcamalarının yanı sıra yaşlıların geçimini daha zor bir hâle getiriyor.

Türkiye'de Gelir Eşitsizliğinin Toplumsal Yapıya Etkileri

Türkiye'deki Eşitsizlik Tartışmalarının Genel Seyri

Gelir eşitsizliği tartışmaları gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de 2000 sonrasında tartışılmaya başlanmıştır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin konumu, dünya ekonomileriyle karşılaştırıldığında gelir dağılımında eşitsizliğin daha yüksek olduğu görölmektedir. Gelir eşitsizliğini ölçen en temel ölçüm yöntemlerinden bir olan gini katsayısına göre Türkiye ekonomisi 0,4 üzerinde kalarak OECD ülkelerinin bulunduğu sıralamada Şili ve ABD'den sonra sondan üçüncü ülkedir (OECD, 2020).

Dünya Bankası raporlarında "yüksek derecede eşitsiz orta gelirli bir ülke" olarak nitelenen Türkiye'de eşitsizlikle ilgili ilk tespit çalışmaları, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1963 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre ilk ölçülen eşitsizlik katsayısı 0,55 olarak tespit edilmiştir (Çavuşoğlu ve Hamurdan, 1966). Daha sonra gerçekleştirilen ikinci ölçüm araştırması, 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir. Gelir dağılımı anketlerine dayanarak kişisel gelir dağılımını ölçen ilk çalışma olan araştırma, 1963'te gerçekleştirilen araştırmaya göre daha kapsamlı veriler içermektedir ve gini katsayısı 0,56 olarak belirlenmiştir (Bulutay, Ersel ve Timur, 1971). Araştırmaların üçüncüsü 1973'te Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan Gelir Dağılımı Araştırması'dır (DPT, 1976). Türkiye'nin nüfus yapısı ve nüfus sorunları konusunda ülke çapında gerçekleştirilen ilk gelir dağılımı araştırmasında gini 0,51 olarak tespit edilmiştir. Resmî araştırmaların yanı sıra Celasun (1986) ve TÜSİAD tarafından da araştırmalar gerçekleştirilmiştir. 1980'li yıllara kadar yapılan araştırmalarda gini katsayısı 0,50 üstünde kalmıştır. 1987 yılında ilk kez Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından Türkiye genelini kapsayan bir araştırma olarak Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmaya başlanmıştır. Ülke genelinde oldukça kapsamlı olan bu çalışma içerisindeki anketler ile bölge, nüfus tabakaları, kırsal ve kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını gösteren bilgiler elde edilmiştir. Araştırmanın ikincisi 1994'te gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar-

da DİE, 1987 yılı için gini katsayısını 0.43, 1994 yılında ise 0,49 olarak belirtmiştir. DİE (daha sonra TÜİK) araştırmalarında gözlem birimi olarak hane halkı üzerinden araştırma yapmıştır.

2000'lerin başına kadar parçalı ve düzensiz yapılan araştırmalar, TÜİK'in 2002 yılında Hanehalkı Bütçe Anketi araştırmasını başlatması ile birlikte izleyen yıllarda düzenli olarak yapılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren gelir eşitsizliği istatistiklerini kamuoyu ile paylaşan TÜİK, gini katsayısını hesaplamak için 2005 yılına kadar Hanehalkı Bütçe Anketlerini (HBA) kullanmış, 2006 yılından itibaren Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'ndan (GYKA) yararlanmıştır. Araştırmanın uygulanmaya ve geliştirilmeye devam edildiği yıllar, Türkiye'de 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yerini istikrara bıraktığı yıllardır. Enflasyonun tek haneli rakamlara gerilemesi, faiz oranlarındaki düşüş, yüksek büyüme oranlarının eşitsizliğe yansımaları pozitif yönde olmuştur. 2002'de 0,44 olan gini katsayısının 2007'de 0,40'a kadar gerilemesi bu etkiyi kanıtlar niteliktedir. 2008'de küresel çapta yaşanan büyük durgunluğun etkisi diğer ülkeler kadar Türkiye'de etkisini göstermese de yapısal reformların durağanlaşması, dünyadaki krizin etkisi ile işsizlik oranları artmış ve ülke ekonomisinde bir dengesizlik ortaya çıkmıştır. 2008'deki kriz ve takip eden yıllardaki büyüme oranlarının düşmesine rağmen Türkiye'de eşitsizlik rakamları 2015'e kadar azalmıştır. 2007-2014 arasındaki dalgalanmalara rağmen 2014'te 0,391'e kadar gerileyen gini, 2015-2018 yılları arasında daimî olarak yükselmiştir. 2019'da ise gininin 0,39'a gerilediği görülmektedir.

Türkiye'nin 2000 sonrası yaşadığı siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler, azalan eşitsizlik oranlarının yanı sıra gelirin yeniden dağıtıldığı farklı bir toplumsal yapıyı da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de öncelikle iktisat daha sonra sosyoloji alanında kendine yer bulmaya çalışan gelir eşitsizliği araştırmalarının 2010 sonrasında yoğunlaşmaya başladığını görmekteyiz. TÜİK'in sağladığı düzenli veri setleri üzerinden istatistiksel yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalarda temel olarak iktisadi büyüme (Dişbudak ve Süslü, 2009; Ak ve Altıntaş, 2016), küreselleşme (Bükey ve Çetin, 2017), faiz faktörü (Günçavdı ve Bayar, 2011), dışa açıklık (Dişbudak ve Süslü, 2007; Kanberoğlu ve Arvas, 2014), enflasyon (Gülmez ve Altıntaş, 2015) gibi değişkenlerin eşitsizlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmalarda ele alınan dönemler çerçevesinde değişkenlerin gelir eşitsizliğine etkileri hakkında ihtilaflar bulunmaktadır. Bir değişkenin bir çalışmada olumlu etkisi gözlemlenirken bir başka çalışmada olumsuz hatta ilişkinin anlamsız çıkabildiği görülmektedir. Çalışmaların bulgularındaki ihtilaflara rağmen konunun farklı etkenleri ile değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

Temel iktisadi değişkenlere ek olarak değişen nüfus yapısı, yoksulluk, eğitim, sağlık, yaşlılık, toplumsal cinsiyet gibi gelir eşitsizliğini hem etkileyen hem de etkilenen durumda bir dizi toplumsal sorun bulunmaktadır. Gelir eşitsizliği denildiğinde ilk akla gelen hatta çoğu zaman birlikte değerlendiren yegâne toplumsal sorunların başında yoksulluk gelmektedir. Gelirin adil olarak paylaşılmamasından kaynaklı oluşan yoksulluk literatürde mutlak, göreceli, kırsal, insani gibi farklı sınıflandırmalara tabi tutularak pek çok değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ekonomik yapı, nüfus artışı, ekonomik ve siyasi krizler, göç gibi yapısal sayılabilecek birçok sorun, yoksulluğu tetiklerken eğitime erişim, işsizlik, sağlık sorunları ile birlikte kendini yeniden üreten sarmal bir yapıya dönüşmektedir. Yoksulluğun gelir eşitsizliği ile olan tartışmasız pozitif ilişkisi ise birçok çalışmada tartışılmıştır (Yanar ve Şahbaz, 2013). Yoksulluktan sonra eşitsizliğin en fazla birlikte konuşulduğu konu eğitimidir. Eğitim ve gelir arasındaki anlamlı ilişki, eğitime katılım durumunu da doğrudan etkilemektedir (Sarı, 2002; Duman, 2008; Tansel, 2002). Bu durum doğasında aynı eğitim durumunda bulunan kişiler arasında da gelir eşitsizliğinin artışı anlamına gelmektedir (Tansel ve Bircan-Bodur, 2012; Palaz, Şenergin ve Öksüzler, 2013). Nitekim okullaşma oranları, tüketim harcamaları içinde eğitim harcamaya paylarının seyri, merkezî sınavlardaki başarının gelirle olan ilişkisi (Tomul, 2007; Suna vd., 2020), eğitime katılım ve devam durumunun gelirle olan ilişkisi (Tansel ve Bircan, 2006; Caner ve Ökten, 2013) bu etkinin görülebildiği başlıklar arasındadır. Bir çok farklı disiplin tarafından tartışılan sağlık ve eşitsizlik ilişkisi ise eğitim düzeyi (Şimşek ve Kılıç, 2012; Tüzün, Aycan ve İlhan, 2014), bağımlılık-gelir düzeyi (Akalin, 2013; Çoban, 2008; Çukur ve Bekmez, 2012), dezavantajlı ve riskli grupların durumlarına ilişkin çalışmalar çocuk, kadın ve yaşlı gruplarının gelir, yaşanılan mekân ve imkânlar açısından ilişkiyi göstermektedir (Demiral vd., 2007; Türkkan, 2009). Bunlara ek olarak gelir eşitsizliği, işsizlik, suç, yaşlılık, boşanma, toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılmıştır. Ancak gelir eşitsizliğinin toplumsal sorunlarla olan ilişkisi yönünde tanımlamanın ötesinde değerlendiren ve bütüncül bakan çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Fonksiyonel ve Bireysel Gelir Dağılımı ile Gelir Gruplarıyla İlişkisi

Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyal yapısının gelir dağılımı ile olan ilişkisi düşünüldüğünde dönemsel süreçler, ulusal ve uluslararası gelişmeler ve politikaların oldukça etkili olduğu görülecektir. Özellikle makroiktisadi politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin anlaşılabilmesi, toplam gelirin dağılımının incelenmesiyle mümkündür. Takip edilen politikaların niteliğine göre belli bölgelerin yatırımlarla

daha da zenginleştığı, sektörel yatırımların katma değeri ve bunun kişi, hane ve sosyal gruplara olan yansımaları, değişimi göstermektedir.

Bölgesel, fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımı üzerinden Türkiye'nin iktisadi, siyasi ve sosyal değişim seyri görülebilir. Bireysel gelir dağılımı elde edilen gelirin bireyler, hane halkı ve oluşan sosyal gruplar arasındaki bölüşümünü yani gelirin bir ülkede yaşayan insanlar arasında nasıl paylaşıldığını ifade etmektedir. Bireysel gelir dağılımı, üretim sürecinin sonucunda ortaya çıkan fonksiyonel gelir dağılımıyla birlikte belirlenmektedir. Bu nedenle zaman içinde fonksiyonel gelir dağılımında meydana gelen değişimler, bireysel gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı; gelirin emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörleri arasındaki dağılımıdır. Bir diğer ifade ile belirli bir dönemde ekonomide yaratılan gelirin, üretim faktörleri yani ücret, faiz, rant ve kâr arasındaki paylaşımını ifade etmektedir. Bu bileşenler, gelir eşitsizliğinin kaynaklarının neler olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Hane halkı gelir dağılımı anketlerinde gelirin üretim faktörü sahipleri arasındaki dağılımına ilişkin verileri yayınlayan TÜİK, gelirleri; emek gelirleri, gayrimenkul kirası, menkul kıymet gelirleri, müteşebbis gelirleri olarak tasnif etmektedir. Herhangi bir mal ya da üretim faktörü, karşılığı olmaksızın yapılan ödemeleri (emekli maaşı, dul, yetim ve engelli aylıkları, burslar vb.) transfer gelirleri adı altında ele almaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımının bireylerin kazançları ile olan doğrudan ilişkisi bize gelir dağılımının toplumsal gruplar arasındaki bölüşümüne dair bilgi vermektedir. Bölgesel gelir dağılımı, toplam gelirin coğrafi paylaşımını gösterir. Bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal koşullardan oluşan imkânsızlıklar, gelirin eşitsiz dağılımını gösteren bir diğer bulgudur. Ancak on üç bölgede incelenen gelir dağılımı, bölgelerin homojen olmayan yapısı nedeniyle şekillendiren olmaktan çok etken konumdadır. Bu nedenle fonksiyonel ve bireysel gelir dağılımının eşitsizlik üzerindeki etkisi, Türkiye toplumundaki yapıyı anlamak açısından daha kayda değerdir.

İlk olarak TÜİK tarafından 1987 ve 1994 yıllarında yapılan çalışmalarda, gelir eşitsizliğine temel olan hesaplama birimi olarak millî gelir esas alınırken 2002 ve sonrasında yapılan çalışmalarda harcanabilir gelirin esas alınmaya başlanmıştır. İlk gelir dağılımı veri setinin sonuçlarına göre en zengin %20'nin millî gelirden aldığı payın en yoksul %20'ye oranı 9,6'dır. Bu hesaplama göre en zengin %20, millî gelirin neredeyse yarısını almaktadır. Bir sonraki araştırma olan 1994 gelir dağılımı araştırmasına göre en yoksul %20'nin millî gelirden aldığı pay %4,86'ya gerilerken en zengin %20'nin aldığı pay %55'e yükselmiştir. Gruplar arasındaki dağılım gini katsayısı oranındaki değişimle de kendini göstermekte; 1987'deki 0,43 olan gini 1994'te 0,49'a yükselmiştir. 2002'de yapılan araştırma, 1994-2002 arasında gelir

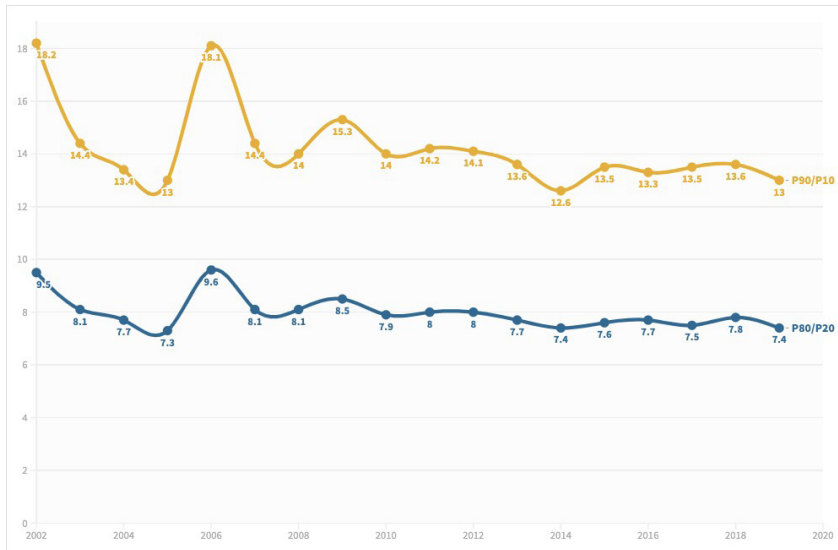
eşitsizliğin azaldığını göstermektedir. Nitekim en yüksek %20'nin milli gelirden aldığı pay azalırken diğer dört grubun payları artmıştır. Bu durum 2002-2005 arasında istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

2001 krizi sonrasında yüksek gelir gruplarında görülen daralma, 2002-2005 arasında gelir dağılımı eşitsizliğinde dengelenmeyi göstermektedir. Bu dengelenme sırasında aldıkları payı yükselten grubun en yüksek %20 ve en düşük %20 arasında kalan orta kesimler olduğu aşikârdır. Bu süreçte en yoksul %20'nin payının sabit kalması da orta kesimdeki iyileşmenin gelir eşitsizliğine etkisini gösteren bir diğer faktördür.

TÜİK verilerine göre 2010 ile birlikte çok hafif inme ve çıkmalarla birlikte gelir grupları arasındaki genel oranın dengelendiği görülmektedir. 2010-2012 yılları arasında gerek gini değerinde gerekse en zengin %20 ve en yoksul %20'nin oranında bir değişiklik olmamıştır. 2014 sonrasında en yoksul %20'lik dilimde hafif iyileşme görünürken orta grupların milli gelirden aldıkları pay istikrarlı bir şekilde azalmıştır. Bu dönemde en zengin %20'nin gelirden aldığı pay artarken en yoksul ve en zengin %20'nin oranlamasında düşüş gözlemlenmektedir.

Grafik 4

Türkiye'de Üst ve Alt %20'lik ve %10'luk Dilimlerinin Gelirdeki Payının Oranı

Kaynak: TÜİK, 2020.

* 2011'de gelir tanımı değişmiştir. Veri olmayan yıllar çıkarılmıştır.

Grafik 4, Türkiye'de 2000 sonrası üst ve alt %20'lik ve %10'luk dilimlerin gelirdeki payının oranını göstermektedir. 2000'lerin başında üst ve alt %20'lik dilim-

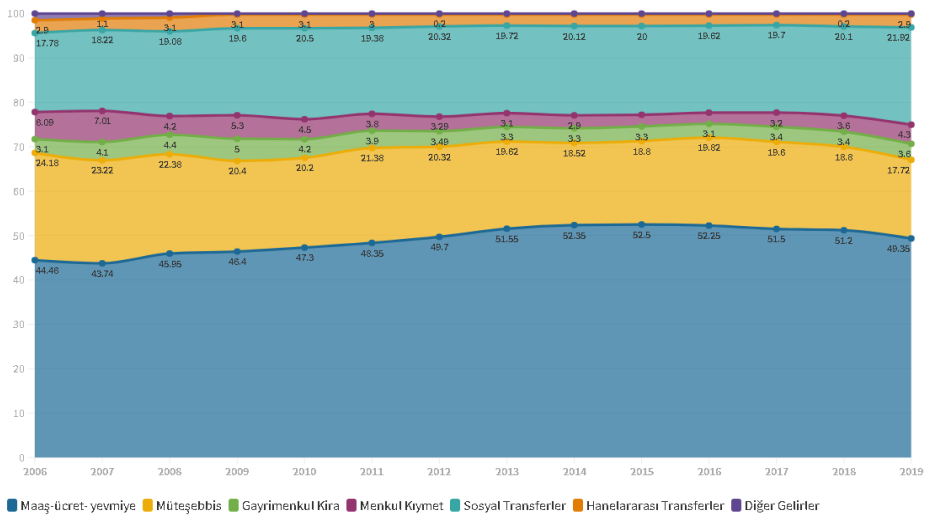

dekiler için bu oran 9 kat iken 2008'de 8,1'e düşmüş, 2009 krizi sonrasında 8,5'e yükselmiştir. 2001 krizi kadar etkili olmasa da küresel krizin etkisiyle 2009 ve sonrasında eşitsizlikler düşüşe geçmiştir. 2015'e kadar millî gelirden aldığı pay azalan üst %20'lik grubunun 2015 sonrasında payında artış gözlemlenmektedir. 2015'te 7,6 olan oran 2018'de 7,8'e yükselmiş, 2019'da ise 7,4'e gerilemiştir (TÜİK, 2020).

Nüfusun gelirden aldığı payın %20'lik dilimleme yöntemiyle analiz edilmesi, gelir eşitsizliğinde meydana gelen değişimi takip etmek açısından önemli bir göstergedir. Daha detaylı bir tablo ortaya çıkarmak ve en alttakiler ile en tepedekiler arasındaki farkı net olarak görebilmek için nüfusu onluk ve beşlik dilimlere ayırarak gelirden aldıkları paylar daha iyi görülebilir. Nitekim dilimler küçüldükçe, gelir eşitsizliğine ilişkin daha çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2004, s. 60). Türkiye'de üst ve alt %10'luk dilimlerin gelir dağılımından aldıkları paylara daha yakından bakıldığında, 2006'da alt %10'un gelirin 1,8'ini aldığı, 2013 sonrasında 2,3-2,4'te kaldığı görülmektedir. Bu süreçte 2009 yılında krizin de etkisiyle alt %10'un bir önceki yıla oranla 2,2'den 2,1'e düştüğü, üst %10'un 30,9'dan 32,2'ye çıktığı görülmektedir. 2015'e kadar üst %10'un payının azaldığı ve alt %10'un millî gelirden aldığı paydaki kısmi artış, eşitsizliğin düşmesini de beraberinde getirmiştir. 2015 sonrasında en üst %10'luk dilimin daimî artışı söz konusudur. 2019 verilerine göre en üst %10 ile en alt %10 arasındaki oranın 13 olduğu görülmektedir. Tabloya %1'lik dilimler hâlinde bakılması, eşitsizliğin boyutlarını göstermesi açısından daha önemli olacaktır.

Grafik 5

Türkiye'de Hane Halkı Harcanabilir Gelirinin Gelir Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2020.

Grafik 5 incelendiğinde son on yıl içerisinde en belirgin değişikliğin maaş-ücret gelirlerinin toplam gelir içerisindeki payının artması olduğu görülmektedir. 2006 yılında %44,5 olan oran istikrarlı bir artış göstererek 2015 yılında %52,5'e çıkmış, özellikle 2010 sonrasında büyük artışlar görülmektedir. Maaş-ücret gelirlerindeki orana ek olarak gayrimenkul kira ve sosyal transferlerde de artış görülmüştür. Bu süreçte yevmiye, müteşebbis gelirleri, menkul kıymet, haneler arası transferler ve diğer gelirlerin oranlarında azalma görülmektedir.

Eşitsizliğin Getirdiği Temel Sorunlar

Türkiye'de özellikle 1980 sonrası neoliberal iktisat politikalarının etkisiyle sermaye birikimine bağlı olarak yaşanan dönüşüm, küresel sermayenin ülke sınırlarına girilmesiyle girişimciliğin önem kazandığı ve geleneksel tüketim kalıplarının değiştiği etkili bir sistemi beraberinde getirdi. Ekonominin tarımdan endüstriye, oradan da hizmetlere doğru kayışı, sektörel ağırlıklandırmalar, yeni sınıfların ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak toplumsal yapıda bir dizi değişikliğe neden oldu. Küresel piyasalara uyum süreci ve yabancı sermayenin yatırımlarındaki artışı, tüketim ve finansallaşmaya dayalı bir ekonomiyi beraberinde getirdi. Sektörlerin istihdamdaki payına yansıyan bu durum, tarım ülkesi konumunda olan Türkiye'yi sanayinin hızlı geliştiği bir sürece soktu. Tarımın payında %35'lik bir gerileme yaşanırken sanayide bu süreçte %7 civarında bir artış yaşandı. Bu durum hizmet sektörünün istihdamdaki payına %35'lik bir büyüme olarak yansıdı. Emek-sermaye dengesinde yaşanan bu değişim süreci hız kesmeden devam etti. 2000'li yılların başından bu yana yaşanan küresel ve ulusal krizlerin de etkisi ile sermaye lehine kayarak oluşan yeni durum, gelir eşitsizliğinin daha da derinleştiği ve etki alanını genişlettiği bir düzen oluşturdu.

Bu değişim ekseninde Türkiye'de gelirin fonksiyonel ve bireysel dağılımını birlikte okumak bize toplumsal yapının değişimine dair daha gerçekçi bir fotoğraf sunacaktır. Bu kapsamda "büyümenin paylaşım sorunu" olarak ele alabileceğimiz bu durumu küresel gelişmelerle paralel bir şekilde üç şekilde değerlendirebiliriz: (1) Servetin üst yüzdalık gelir gruplarında yoğunlaşması, (2) mutlak yoksulluğun azalışı, (3) orta sınıf ile emeğin önlenemez değer kaybı.

Servetin Üst Gelir Gruplarında Yoğunlaşması

Türkiye'nin ekonomideki finansallaşma ve küresel rekabete dâhil olma süreci, siyasi istikrarsızlık süreci sonrasında daha hızlı büyümenin önünü açmıştır. Bu süreçte devlet hem dış yatırımı ülke içine çekmek hem de büyük sermayedarların ülke içerisinde

yatırımlarını teşvik etmek amacıyla bir dizi teşvik politikası uygulamaya koymuştur. Temelde teşvik politikaları, düşük vergilendirme politikası ya da yatırım sonrasında alınan verginin iadesi şeklindedir. Nitekim Türkiye’de kurumlar vergisi oranları 1980’lerde %50 iken 2000’lerin başında %30’da 2020’de %20’lere çekilmiştir. OECD ülkeleri arasında Türkiye, İrlanda’dan sonra en fazla vergi indirimine giden ikinci ülkedir. Devletin yatırımı desteklemek için vergileri düşürmesi, kent merkezlerinde rekabetin yükselmesi ile gayrimenkul yatırımlarının artışı ve toplam gelir içerisindeki faizlerin yükselen payı, sermaye gruplarının daha da büyümesini sağlamıştır.

Üst gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları paya bakıldığında en üst %20’lik grubun payı 2000’lerin başından bu yana dalgalı bir seyirde artmaktadır. En alt %20’nin payının da sabit olduğu düşünüldüğünde, üst ve alt %20’lik gruplar arasında sadece 7,8 gibi bir oran çıkmaktadır. Bu durum uzun vadede eşitsizlik göstergesi olarak kullanılan gini katsayısında bir oynama yapmamaktadır. Hâlbuki gelirin ikinci, üçüncü ve dördüncü gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları payın azalıyor oluşu, kaymanın ana eksenini göstermektedir. Daha küçük yüzdelik dilimler, aradaki farkı daha açık göstermektedir. Nitekim TÜİK’in (2020) açıkladığı son verilere göre Türkiye nüfusunun en zengin %10’luk kesiminin sahip olduğu gelir, en yoksul %10’luk kesimin elde ettiği gelirin 13 katıdır.

Servet unsurları üzerinden alınan vergilerin GSYH içerisindeki payına bakıldığında bu oran %1,2’dir. Bunun toplam vergiler içerisindeki payı %4,8’dir (Gelir İdaresi, 2016). Vergiler ve gelir üzerinden üst yüzdelik grupta bulunan kişilerin durumunun analiz edilemiyor oluşu bizi servet verilerine yönlendirmektedir. Kişilerin finansal varlıklar ve emlak ile gayrimenkul yatırımlarını da hesaba katarak oluşturduğu net servet birikimleri üzerinden raporlama yapan Credit Suisse’in (2019) son raporuna göre Türkiye’deki en zengin %1’lik grubun toplam servet içindeki payı 2019’da %42,5’ten %54,3’e yükselmiştir. Bu durum aynı zamanda geriye kalan %99’un payının %60,6’dan %45,7’ye gerilemiş olduğunu göstermektedir. Toplam servetin yarısından fazlasına sahip kesimin kişilerle değerlendirilebiliyor oluşu, durumun ciddiyetini göstermektedir.

Mutlak Yoksulluğun Azalışı

Küresel ekonomiye eklenme, Türkiye’de iktisadi kalkınmanın da önünü açmıştır. Artan refah ile birlikte kişi başına düşen gelir artmış, üst ve orta gelir gruplarında genişleme yaşanırken yoksulluk oranları azalmıştır. Nitekim düzenli verinin toplanmaya başlandığı 2002 yılından bu yana hem en alt %20’nin hem de %10’nun toplam gelirden aldıkları payın sınırlı da arttığı görülmektedir.

2000 sonrası makro düzeyde değişimi hissedilen bir başka durum, Türkiye'nin birçok devletin aksine refah devleti olmanın gerektirdiği desteği arttırarak devam ettirmesidir. 1980-2000 arasında küresel sermaye ile entegrasyonun neticesinde bozulan gelir dağılımı hızlı yoksullaşmaya neden olmuştur. Özelleştirmeler ve özel sektörün piyasada artan payı karşısında devlet, düzenleyici ve koruyucu rolünü tekrar üstlenmiştir. Neoliberal iktisat politikaları devam ederken devlet vatandaşa doğrudan refah dağıtarak mutlak yoksulluğu azaltmayı hedeflemiştir. Hâlbuki ilk bakışta yoksulluk azaldıkça gelir dağılımının dengeleneceği algısı bir yanılgıdır. Doğrudan yapılan refah aktarımının gelir grupları arasında yeniden dağıtımı düzenleyici etkisi olmadığı görülmektedir (Güneş ve Tekgüç, 2016). Bu kapsamda yapılan reformların ve dağıtılan yardımların eşitsizliği gidermekten çok "yoksulluğu yönetmek" amaçlı olduğu belirtilebilir (Koray, 2015). Nitekim OECD'nin (2016) yoksulluk ve gelir eşitsizliklerinin azaltılmasında etkili olacak yeniden dağıtımı değerlendirdiği raporunda Türkiye, etkililik anlamında sondan üçüncü ülke konumundadır.

Refah durumu, ekonomik kriz ya da işsizlikle birlikte sarsılabilecek alt gelir gruplarının işsizlik sorunu karşısında son derece kırılğan olması beklenir. Ancak 2008 krizi ile %14'lerde seyreden işsizlik oranlarının 2019 sonu itibarıyla %13,27'e yaklaşmasına rağmen yoksulluk oranları hafif bir yükseliş gösterse de mutlak yoksulluk oranlarının aynı oranda sabit kaldığı görülmektedir. Bireysel gelir dağılımına yansıyan bu durum, fonksiyonel dağılımında da rahatlıkla görülebilmektedir. Haziran 2019'a ilişkin iş gücü istatistikleri, işsizlik oranının 2,8 puanlık artış ile %13 seviyesinde gerçekleştiğini göstermektedir. İstihdamdaki daralma, maaş ve ücretlilerin toplam gelirden aldıkları payın azalması ile kendini göstermektedir. Bu daralma ile birlikte alt gelir gruplarının payının daha fazla azalması beklenirken artan sosyal transferlerin sürekli yoksulluk oranını dengelediği görülmektedir.

Orta Sınıfın ve Emeğin Önlenemez Konum Kaybı

Türkiye'de 2000 sonrasında hem IMF politikalarının devlet ekonomisini düzenleyici etkisi hem de siyasi istikrarsızlıkların 2002 seçimi sonrasında yerine bıraktığı "istikrar" süreci ile birlikte eğitim ve meslekle yükselme yaşayan orta sınıfların çalışma alanlarını genişlemiş, refahları artmıştır. Bu genişleme beraberinde gelir ve yaşam koşulları farklılaşan çok katmanlı bir orta sınıf ortaya çıkarmıştır. Yeni orta sınıf tartışmalarından (Ayata, 2003) proleterleşmeye (Kaya, 2008), prekaryalaşmaya (Bora ve Erdoğan, 2013; Vatanserver, 2018) kadar gün geçtikçe farklı boyutlarıyla değerlendirilen bu durum veri ve saha çalışmalarıyla tartışılmaktadır.

Yüzdelik gelir dilimi açısından orta sınıfların gelirden aldıkları pay değerlendirildiğinde üçüncü ve dördüncü %20'lik dilimin oranının 2005 yılına kadar arttığı sonrasında düşüşe geçtiği görülmektedir. Orta gelir grubu olarak belirtilebilecek bu grupların aksine üst %20'lik grubun gelirden aldığı payın bu süreden sonra artışa geçtiği görülmektedir. Salt dağılım üzerinden değerlendirilemeyecek olan bu duruma gelirin fonksiyonel dağılımı ile birlikte bakmak gerekmektedir. Eğitim gerektiren düzenli işe sahip ve esnaf olarak nitelendirilebileceğimiz küçük işletme sahiplerinden oluşan orta sınıfa emek gelirleri ve müteşebbis gelirleri üzerinden genel bir değerlendirme yapmak mümkündür. Gelirin fonksiyonel dağılımına bakıldığında 2002 yılında %38,7 olan emek geliri (maaş ve ücretler) 2018 yılında %51,2'ye çıkmıştır. Müteşebbis gelirleri %34,5'ten %18,8'e düşmüştür. Bu oranlar, bir kesimin elindeki sermayenin azalmasını ve ücretli çalışan sayısındaki artışı da göstermektedir. Fakat fonksiyonel gelir dağılımından bireysel gelir dağılımının etkilenmesi durumu daha ileri analizlere muhtaçtır. Dahası yapılan değerlendirmeler, bireysel ve fonksiyonel dağılımların yanı sıra istihdamın sektörel dağılımı ve daha küçük yüzdeliklerin paylarındaki değişimle birlikte ele alınmalıdır.

Eğitim, meslek ve hareketlilik tartışmalarının da merkezinde olan orta sınıf, dünyada gelişen literatüre paralel bir şekilde Türkiye'de de toplumsal yapıya yansımaları ile kendine yer bulmuştur. Kendi işine sahip olanların oranlarındaki azalış ve emek gelirlerinin son yirmi yılda toplam gelir içerisindeki hızla artan payı, "işçileşme" ve "ücretlileşme" tartışmalarını gündeme taşımıştır. Durum orta sınıfların emeklerinin değerinin düşmesi, konum ve itibar kaybı yaşamaları ve sosyal hareketlilik potansiyellerini kaybetmeleri üzerinden sorunsallaştırılmıştır. Yapılan araştırmalar (Kaya, 2008; Sunar, Kaya ve Otrar, 2016; Köse ve Bahçe, 2009) özellikle emek sektöründe, vasıfsız işçi gruplarında yoğunlaşma olduğunu göstermektedir. Bu değişim, Türkiye'de refahın tabana yayılan bir etki oluşturmaktan uzaklaştığını, üst gelir grubunda bulunan kesimin sermayesini daha fazla arttırdığını ve alt kesimlerin gittikçe hizmet sektörüne dâhil olarak emek işçisi hâline geldiği göstermektedir.

Açık olan gerçek, orta sınıf olarak belirtilen grupların eski refah seviyesinde ve konumunda olmadığıdır. Eğitimli, düzenli gelire sahip bir mesleği olan ve her daim yükselme ümidi taşıyan orta sınıflar artık yeni çalışma düzeninin getirdikleri ile baş etmek durumundadır. Emegın esnekleşmesi, çalışma koşullarının belirsizliği, vasma uygun iş bulabilme ve istihdam garantisinin olmaması gibi durumlar, çalışan kesimi daha da belirsiz ve güvencesiz bir duruma çekmektedir. Toplumun büyük paydasını oluşturan ve sahip olduğu eğitim ve meslek ile toplumsal işleyişin merkezinde bu-

lunan orta sınıf, tabakalaşmanın değişen yapısı içerisinde kapsamlı dönüşümler geçirmektedir. "Sistemin sadık ve itaatkâr hizmetkârları" (Vatansever, 2018) olan orta sınıfın ya da bir başka ifade ile beyaz yakalılarının emeklerinin vasıfsızlaşması (Bora ve Erdoğan, 2013), gelirlerinin azalması, konum kaybı yaşama durumları, yeni bir sınıf olarak prekaryanın ortaya çıkışı olarak yorumlanmaktadır. Emegin sermaye karşısında zayıflayan rolünün bir parçası olan bu durum çok yönlü olarak orta sınıfları kuşatmaktadır. Nitekim orta sınıf meslekler olarak nitelendirilebilecek avukatların (Akbaş, 2013, 2015), mühendislerin (Bahçe, 2013), mimarların (Köse ve Öncü, 2000), akademisyenlerin (Vatansever ve Gezici, 2014) mesleki olarak yaşadıkları hem gelir hem konum kaybı, farklı araştırmalarda benzer sonuçları göstermektedir.

Orta sınıfların salt konum kaybeden pozisyonda olduğunu söylemek de güçtür. Aralarında yeni nesil mesleklerin de bulunduğu, gelişen teknolojinin ve yönetici kademelerinde ara pozisyonların artması ile özel sektör eliti, girişimsel, yönetsel ve profesyonel gruplar giderek yükselmekte, gelirden aldıkları pay artmaktadır. Fakat bu çok az ve dar bir kesim için hareketlilik imkânıdır. Nitekim Güven, Dalgıç ve Tansel'in (2014) yaptıkları ve gelir hareketliliği ile eşitsizlik arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, gelir dağılımının en üst ve en alt gelir gruplarının diğer gruplara göre daha hareketli olduğu ve ele aldığı dönem içerisinde en alt gelir grubundaki bireylerin %30'u işsiz durumuna düşerken yalnızca %1,5'i en üst gelir grubuna yükselbildiğini belirtmektedir. Öte yandan çalışma hayatının bu döngüsüne ek olarak düzenli ve en fazla vergi veren, gıda ve giyim için bütçesinin neredeyse üçte birini (OECD, 2019) ayırmak zorunda kalan orta sınıflar için orta, sürekli daralmaktadır. Küçük bir azınlık yükselme yaşarken büyük çoğunluk "orta direk" vasfını kaybederek alt gelir gruplarına yaklaşmaktadır. Proleterleşen bu kesim, işçi piyasalarının alt kesimi boyunca yoğunlaşmakta, gelirden ve servetten daha az pay alabilmektedir.

Türkiye toplumsal yapısında son yirmi yılda daha hızlı ve etkin olarak deneyimlenen bu değişim, tabakalaşmanın çeşitlendiğini ve gelir grupları arasındaki makasın da açıldığını göstermektedir. Alt gelir grupları, devletin de desteği ile belli bir refah seviyesinde tutulmakta, üst gelir gruplarının toplam gelirden aldıkları pay hızla artmaktadır. Literatürde "sınıfsal kutuplaşma" olarak da bilinen bu durumda asıl kritik değerlendirme noktası orta sınıflardır. Ortada ve sistemin denge unsurunu oluşturan orta sınıfların hizmet istihdamının yükselişi ve kamu istihdamının düşüşü ile büyük kısmı emek sektöründe yoğunlaşmaktadır. Hızla artan ücretleşme ve girişimci sayısındaki azalmayla birlikte üst gelir grubunda yer alan, toplam gelirin %10 ve %1'ni alan kesim aslında orta sınıfın elinden giden kazanca sahip olmaktadır. Gelir grupları arasındaki kutuplaşmanın özel bir türü olan bu durumda

orta ve alt orta gelir gruplarından üst gelir grubuna sürekli refah transferi olduğunu göstermektedir. Servet ve gelirin difüzyonu, toplumsal eşitsizliklerin bu yeni durumunu bize açıklamaktadır. Emegün ücretlileştiği, eğitim ve mesleğin sosyal hareketlilik imkânı sağlamadığı orta sınıflar için her yeni gelen nesilde bu imkân daha da azalmaktadır. Üst gelir gruplarının sermaye tekelinde yoğunlaştığı, alt ve orta gelir gruplarının emegünün değerini kaybettiği bir toplumda eşitsizlik, yapılaşma krizi ile karşı karşıyadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Modern ekonomi ve toplum, eşitsizlik üretecek biçimde şekillenmiştir. Bu anlamda zaman zaman azalsa da eşitsizliklerin modern ekonominin ve toplumun temel bir niteliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki topyekün yoksullaşma, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma ihtiyacının ve siyasal koşulların sağladığı zemin, refahın daha dengeli dağıtılmasına, müreffeh bir orta sınıfın oluşmasına ve yoksulluğun azaltılmasına yol açmıştır. Ancak bu dönem modern ekonomik sistemin genel yönelimleri dikkate alındığında ayrıksı ve istisnai olarak görülebilir. Esas olan eşitsizliklerin daimi bir şekilde yükselişi olmuştur. 1980 sonrası küreselleşme ile birlikte eşitsizlikler de küre ölçeğinde yayılmış ve derinleşmiştir. Ancak önceki dönemde eşitsizlikleri ölçmek üzere geliştirilen göstergeler bu dönemin kendine mahsus yapısı sebebiyle işlerliklerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla son dönemlerde ölçme ve değerlendirme ile ilgili yeni model ve araç arayışları da devam etmektedir.

Günümüzde eşitsizlikleri genel görünüm dâhilinde (mesela; gini katsayısı üzerinden) izlemek artık tam anlamıyla vaka hakkında açıklayıcı değildir. Zira gini gibi genel katsayılar, kitledeki genel ortalamaları dikkate almaktadır. Yine orta sınıfın sayısal ve oransal görünümü (daralması veya genişlemesi) ekseninde bakıldığında da yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Aslında Fordist ekonominin geniş ölçekli sınıfsal yapısından kalma bu tür makro düzeyli sınıfsal analizler, vakanın görünümünü gizlemektedir. Dolayısıyla grupların kendi içindeki değişimlere ayrıca detaylı bir biçimde bakmak gerekir. Bu şekilde baktığımızda hem küresel düzeyde hem de ülkesel düzeyde üç önemli çerçeve ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan ilki en tepedeki %1'in hatta binde 1'in servette artan payıdır. Gelir dağılımı üzerinden bakıldığında daha yumuşak görünen tepeye birikme, servet üzerinden baktığımızda daha açık görünmektedir. En tepedekilerin servet ve gelir içindeki payı katlanarak artmaktadır. Buna mukabil küresel düzeyde en alttakilerin gelir

ve servetteki payı de de mutlak yoksulluk oranları dmektedir. Bunun en önemli sebebi, küresel gelirin çok hızlı bir biçimde genilemesidir. Yoksullar çok daha az pay alsalar da büyüyen ekonomilerden ötürü bu pay onların bir kısmını yoksulluk sınırının üstüne taıyabilmektedir. Ayrıca ilerin küresel güneye kayması buralardaki yoksulluğu bir miktar azaltmıştır. Son dönemde en dramatik değişimi ortadakiler yaşamaktadır. Ortadakilerden her iki gruba da refah transferi söz konusudur. Ortadakiler, ortada yer almaya devam etseler de artık yukarıdan ziyade aşağıya doğru yığılmış vaziyettedirler. Böylece aslında genel olarak baktığımızda değişim gözükmese de her bir grubun payı ve dağılımında büyük eşitsizlikler göze çarpmaktadır. Bu detaylı analizleri yapmak üzere gelişen yeni teknik ve analizler, genel paylardan ziyade özel dağılıma odaklanmakta ve geniş nüfus dilimlerinden ziyade daha dar grupların konumuna dikkat etmektedirler. Eitsizliklerle ilgili odaklanılması gereken nokta, servet ve gelirin difüzyonu ve çok sınırlı sayıdaki küçük gruplarda toplanmasıdır. Bu fenomeni daha odaklı analizler yaparak açığa çıkarmak gerekmektedir.

Noticing the Elephant in the Middle of the Room Manifestation of Socio-Economic Inequalities in the World and Turkey

Lütfi Sunar

Merve Akkuş Güvendi

The fact that inequality has become more apparent within social problems and directly impacts individual lives has made the issue more debatable in recent years. In addition to discussions on everyday awareness in different micro-contexts, macro assessments and reflections are also on the agenda. This article proposes a more descriptive framework for assessing inequalities at the global level and in Turkey by taking into account the differences between large wealth holders at the top, ordinary income holders in the middle, and the poor at the bottom.

The course of inequalities throughout modernity can be examined in four main periods. The first period, which began with the Industrial Revolution, is the age of savage capitalism. During this period, inequalities increased at their highest rate. The second period is the period of wars, crises, and economic contraction between 1914 and 1945. During this period, inequality and impoverishment began to decrease. In the post-1945 period, inequalities decreased due to both Fordism's effect on rampant production and the increase in welfare as a result of welfare state practices. Keynesian financial policies gradually began to be abandoned as welfare state practices, first financially and then as a social policy after the 1970s, when Fordism entered into a crisis. Thus, Atkinson (2018) describes the fourth period since the 1980s when neoliberal policies came into effect as the "inequality

@ Doç. Dr., İstanbul Medeniyet University. lutfi.sunar@medeniyet.edu.tr
Res. Assist., İstanbul Medeniyet University. merveakkus.guvendi@medeniyet.edu.tr

ID <http://orcid.org/0000-0002-7087-1253>
<http://orcid.org/0000-0003-2754-3606>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0615
insan & toplum, 2020.
insanvetoplum.org

turn;” the appearance of inequality became more pronounced with the changes in production systems and international business that accompanied globalization.

Due to the discussion of inequality in the classical economic literature since the 1950s, various models began to be developed to measure and rate inequalities. The framework of the inequality debate over income distribution was basically extended by Kuznets’ (1955) and Tinbergen’s (1975) theories. The theoretical grounding of the subject and the creation of data sets by collecting and analyzing the necessary data have brought about important studies in the field of income inequality. These studies consider explanations of inequality assessments within and between countries based on the Gini coefficient alone to be insufficient. This is because the Gini coefficient gives a one-dimensional explanation and mostly hides different dimensions of inequality. For this reason, calculations that allow one to follow the contraction and expansion of different income groups within the country have begun to be developed. This difference in assessment has provided a framework for evaluating both the income status of society and its changing social balances.

The transition to a neoliberal economy has shaped the change in the balances of labor and capital and led to inequalities that have become a cause for concern. After 1980, the circulation of capital accelerated through globalization, and the income balances of countries changed both internally and internationally. The shape of the study graph, which most clearly shows the course of global inequality and the change in different groups share of income, has been called the Elephant Curve due to its resemblance to an elephant (Lakner & Milanovic, 2016). Milanovic (2018), who evaluated 1988-2008 period, demonstrated the impact globalization has had and the places where inequalities have emerged within income groups and countries. The disparity among countries is not only evident in Gini, but also apparent in the fortunes of millionaires (Credit Suisse, 2019) and the investment dynamics of the real estate sector (Knight Frank, 2018).

In the debate on inequality over income and wealth, the main issues are about who has the largest share and who has lost their existing share. In an order where the rich are getting richer by the day, the dimensions of an inequality that constantly creates itself (Stiglitz, 2016) become striking through income distribution rates and wealth comparisons. While public wealth has declined within national wealth globally, the influence of private capital has increased. Recent data shows the top 1% of global revenue to receive 27% of the share of total growth (Alvaredo et al., 2018). Although revenues have decreased

considerably during the 2008 crisis and finally during the COVID-19 pandemic, the share of those at the top still increases (Collins, Ocampo, & Paslaski, 2020; Federal Reserve, 2020). The concentration of income, unobservable with household income surveys, can only be seen through wealth data (Milanovic, 2018; Oxfam, 2020).

Another debate about inequality centers on the facts that the growth of the middle class has stalled and that the opportunities of the middle class have not brought as much prosperity as they used to. The manifestations of inequalities in the middle classes can be characterized as (1) the squeezing of the middle class, (2) the existence of a large segment experiencing a loss of status, and (3) socio-economic polarization. While the share of the global top 1% is growing excessively, absolute poverty is also declining rapidly. A transfer of income and wealth has occurred from the middle to the top and the bottom. The contraction is seen both in the reduction of middle-income households and of their share of total income (OECD, 2019). The middle class is no longer able to maintain its previous status as the gap between earnings and cost of living widens. In the last two decades, the declining status of the middle-class employee in the labor market has been accelerated by uncertainty with the development of new technologies and automation. Routine white-collar workers and the traditional middle class, are losing their positions and increasingly faced with precarization and proletarianization (OECD, 2019). Socio-economic polarization can be mentioned not only among income groups but also within the middle class itself. Looking at the change between 1990 and 2010, the risk for people in the middle income group dropping to the lower income group has increased while the likelihood of being elevated from middle income to upper-middle or higher has decreased.

Even when viewing the deliverance of more than a billion people from absolute poverty in the last 30 years, the general decline in poverty rates, and global liberation as mitigating factors against the rise of inequalities, the distribution of income within countries offers a different picture. Despite the decline in absolute poverty rates, the gap created by inequality has gradually increased. Even in countries with rapid declines in inequality, a 25-fold difference in terms of income exists between the richest and the poorest (OECD, 2019). On the other hand, the problems of women, children, and disadvantaged groups experiencing retirement poverty have worsened alongside inequality in many areas such as working life, education, and health (Credit Suisse, 2019; Oxfam, 2020).

As in many developing countries, discussions on income inequality began in Turkey after 2000. As a developing country, Turkey's position on inequality is high compared to other world economies (OECD, 2020). Periodic processes and national and international developments and policies appear to be very influential when considering the relationship Turkey's political, economic, and social structure has with income distribution. After 1980, the transformation due to capital accumulation as a result of the influence of neoliberal economic policies led to the shift from an agricultural economy to an industrial then to service economy, while sectoral weightings led to the emergence of new classes and, accordingly, a number of changes in the social structure. The "growth share" issue that arises when studying functional and personal income distribution together can be handled in parallel with the global developments under three headings: (1) percentile of wealth concentrated in top income groups, (2) the reduction of absolute poverty, and (3) the the irrepressible loss of value of labor in middle class.

The process of financialization in Turkey's economy and participation in global competition, the state's tax incentives to support investment, increased competition in urban centers, increased real estate investments, and rising share of interest in total income has led to the increased growth of capital groups. This has increased the gap between the lower- and upper-income groups. The fact that the segment with more than half of the total wealth can be evaluated by referring to just a handful of individuals shows the seriousness of the situation. However, absolute poverty rates did decrease rapidly with the increase in wealth after 2000. Along with the growing influence of the market, the state has also increased its protective role in this process. But increasing support creates the misconception that income distribution will be balanced, indicating that poverty has been managed (Güneş & Tekgüç, 2016; Koray, 2015). The decline in the middle class' share in total income after 2005, the rapid increase in the number of paid employees and wage earners, and the decrease in entrepreneurial income including small business owners' share all have behaved in parallel with the global debate. The decrease in the proportion of those who own their own businesses and the rapidly increasing share of labor income in total income over the past two decades have raised the debates on laborization and wage growth (Kaya, 2008; Sunar et al., 2016; Köse & Bahçe, 2009). This is part of labor's weakening role in the face of capital and has enveloped middle classes in many ways. This change in Turkey's social structure, which has been experienced more rapidly and effectively over the past two decades, shows the stratification to have diversified and the gap between income groups to have also widened.

Kaynakça | References

- Ak, Z. ve Altıntaş, N. (2016). Kuznets'in ters u eğrisi bağlamında Türkiye'de gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1986-2012. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 94-102.
- Akalın, M. A. (2013). *Yoksulluk değil eşitsizlik hasta ediyor*. <http://sato-bel.blogspot.com.tr/2013/12/yoksulluk-degil-esitsizlik-hasta-ediyor.html?spref=fb> adresinden 08.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Akbaş, K. (2013). Sınıf ve orta sınıf tartışmaları arasında yıldızlı yakahılar: Avukatlar işçileşiyor mu? *Praksis*, 32, 115-145.
- Akbaş, K. (2015). *Avukatlık mesleğinin ekonomi politikası -Avukatların sınıfsal konumlarındaki değişim: İstanbul örneği*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). *World inequality report 2018 executive summary*. World Inequality Database. <https://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-english.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Atkinson, A.B. (2018). *Eşitsizlik, ne yapılabilir?* Efil Yayınevi.
- Atkinson, J. (1984). Manpower strategies for flexible organizations. *Personnel Management*, 16, 28-31.
- Ayata, S. (2003). Yeni orta sınıf ve uydu kent yaşamı. D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Ed.). *Kültür fragmanları: Türkiye'de gündelik hayat içinde* (ss. 37-56). Z. Yelçe (Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bahçe, S. (2013). Orta sınıf miti ve mühendisin nemesisi. *Praksis*, 32, 145-164.
- Bora, T. ve Erdoğan, N. (2013). 'Cüppenin, kılıcın, ve kalemin mahcup yoksulları': Yeni kapitalizm, yeni işsizlik ve beyaz yakahılar. A. Bora, T. Bora, N. Erdoğan ve İ. Üstün (Ed.). *Boşuna mı okuduk? Türkiye'de beyaz yakalı işsizliği içinde*. İstanbul: İletişim.
- Bulutay, T. S., Ersel, H. ve Timur, S. (1971). *Türkiye'de gelir dağılımı 1968*. Ankara: Sevin Matbaası.
- Bükey, A. M. ve Çetin B. I. (2017). Türkiye'de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük kareler yöntemi ile analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 104-117.
- Caner, A. ve Okten, C. (2013). Higher education in Turkey: Subsidizing the rich or the poor? *Economics of Education Review*, 35, 75-92.
- Celasun, M. (1986). Income distribution and domestic terms of trade in Turkey. *Metu Studies in Development*, 13(1-2).
- Collins, C., Ocampo, C. ve Paslaski, S. (2020). *Billionaire Bonanza 2020, Wealth windfalls, tumbling taxes and pandemic profiteers*. The Institute for Policy Studies.
- Credit Suisse. (2019). *Global wealth report 2019*. Credit Suisse Research Institute.
- Credit Suisse. (2010-2019). *Global wealth databook*. Credit Suisse Research Institute.
- Çavuşoğlu, T. ve Hamurdan, Y. (1966). *Gelir dağılımı araştırması 1963*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Araştırma Şubesi.
- Çelik, A. (2004). AB ülkeleri ve Türkiye'de gelir eşitsizliği. *Çalışma ve Toplum*, 3, 53-91.
- Çoban, S. (2008). *The relationship among mortality rates, income and educational inequality in terms of economic growth: A comparison between Turkey and the Euro Area*. MPRA, Paper No: 13296.
- Çukur, A. ve Bekmez, S. (2012). Türkiye'de gelir eşitsizliği ile algılanan sağlık statüsü arasındaki ilişkinin ulusal sağlık anket verileri ile incelenmesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 27(314), 73-104.
- Demiral, Y., Soysal, A., Kılıç, B., Uçku, R., Bilgin, A. C., Karakuş, N. ve Ünal, B. (2007). İzmir Konak ilçesinde 20 yaş ve üzeri nüfusta sosyoekonomik göstergeler ve koroner kalp hastalığı etkisi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(1), 27-40.
- Dişbudak, C. ve Süslü, B. (2007). Türkiye'de kişisel gelir dağılımını belirleyen makroekonomik faktörler. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65).

- Dişbudak, C. ve Süslü, B. (2009). Kalkınma ve bireysel gelir dağılımı, Kuznets Hipotezi Türkiye için geçerli mi? *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 18, 146-166.
- DPT. (1976). *Gelir Dağılımı 1973*. Ankara.
- Duman, A. (2008). Education and income inequality in Turkey: does schooling matter? *Financial Theory and Practice*, 32(3), 369-385.
- Gülmez, A. ve Altıntaş, N. (2015). Türkiye'de ticari açıklık ve enflasyonun gelir dağılımına etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 31-44.
- Günçavdı, Ö. ve Bayar, A. A. (2011). *Akp'nin ekonomi politikalarının gelir eşitsizliği üzerine etkisi*. Betam Araştırma Notu, 11(122).
- Güneş, Z. N. A. ve Tekgüç, H. (2016). Türkiye'de sağlık ve tabakalaşma: Eşitsizliklerinin sağlıkta tabakalaşmaya etkisi. L. Sunar (Ed.). *Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik* içinde (ss. 367-384). İstanbul: Matbu Kitap.
- Suna, H., Tanberkan, H., Gür, B., Perc, M. ve Özer, M. (2020). Socioeconomic status and school type as predictors of academic achievement. *Journal of Economy Culture and Society*, 61(1), 41-64.
- Güven, A., Dalgıç, B. ve Tansel, A. (2014). Gelir hareketliliği eşitsizlikleri azaltabilir mi? Türkiye örneği. *ERC Working Papers in Economics*, 14(7).
- ILO. (2016). *Çalışma yaşamında uzun dönemli eğilimler: eşitsizlikler ve orta gelir grupları üzerindeki etkileri*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_456453.pdf adresinden erişilmiştir.
- Kalleberg, A. (2009). Precarious work, insecure workers: Employment relations in transition, *American Sociological Review*, 74(1), 1-22.
- Kanberoğlu, Z. ve Arvas, M. A. (2014). Finansal kalkınma ve gelir eşitsizliği: Türkiye örneği 1980-2012. *Sosyoekonomi*, 10(21), 105-122.
- Kaya, Y. (2007). İşçilerin küreselleşmeye cevabı ne olmalı? Yerelleşme mi yoksa adil bir küreselleşme için küresel bir dayanışma mı? *Sivil Toplum Dergisi*, 5(19), 23-33.
- Kaya, Y. (2008). Proletarianization with polarization: Industrialization, globalization and social class in Turkey, 1980-2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 26(2), 161-181.
- Knight Frank Research. (2018). *The wealth report 2018, The global perspective on prime property and investment*. Knight Frank.
- Koray, M. (2015). AKP dönemi: Neo-liberalizm, neo-muhafazakarlık, neo-popülizm beşiğinde sallanan sosyal devlet ve sosyal politika. M. Koray ve A. Çelik (Ed.). *Himmet, firat ve piyasa* içinde (ss. 11-54). İstanbul: İletişim.
- Köse, A. H. ve Öncü, A. (2000). Türkiye'de mühendis-mimarlar: Ekonomik sınıf konumları ve ideolojik oluşumları. *Toplum ve Bilim*, 85, 36-46.
- Köse, A. H. ve Bahçe, S. (2009). "Yoksulluk" yazınının yoksulluğu: Toplumsal sınıflarla düşünmek. *Praksis*, 19, 385-419.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45(1).
- Lakner, C. ve Milanovic, B. (2016). Global income distribution: From the fall of the Berlin Wall to the Great Recession. *World Bank Economic Review*, 30(2), 203-232.
- Milanovic, B. (2018). *Küreselleşme çağı için yeni bir yaklaşım*. İstanbul: Efil Yayınevi.
- Nedelkoska, L. ve Quintini, G. (2018). *Automation, skills use and training*, OECD Social, Employment And Migration Working Papers, <https://dx.doi.org/10.1787/2e2f4ee4-en> adresinden erişilmiştir.
- OECD. (2018). *A broken social elevator? How to promote social mobility*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en> adresinden erişilmiştir.
- OECD. (2019). *Under pressure: The squeezed middle class*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/689afed1-en> adresinden erişilmiştir.

insan & toplum

- OECD. (2020). *Income inequality* (indicator). https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/income-inequality/indicator/english_459aa7f1-en adresinden 15.08.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Oxfam. (2020). *Time to care, Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis*, Oxfam International.
- Palaz, S., Şenergin, Ö. ve Öksüzler, O. (2013). Eğitim düzeyi farklılıklarının gelir dağılımına etkisi: Türkiye örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 11-131.
- Palley, T. I. (2004). From Keynesianism to neoliberalism: Shifting paradigms in economics, D. Johnston ve A. Saad-Filho (Ed.). *Neoliberalism-A critical reader* içinde. Pluto Press.
- Sarı, R. (2002). Kazançlar ve eğitim ilişkisi: İl bazında yeni veri tabanı ile kanıt. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29(3-4), 367-380.
- Sennett, R. ve Cobb, J. (2017). *Sınıfın gizli yaraları*. İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Seymour, R. (2012). We are all precarious-On the concept of the “precariat” and its misuses. *New Left Project*.
- Stiglitz, J. E. (2016). *Eşitsizliğin bedeli: Bugünün bölünmüş toplumu geleceğimizi nasıl tehlikeye atıyor?* O. İşler (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sunar, L., Kaya, Y. ve Otrar, M. (2016). *Türkiye sosyoekonomik statü endeksi*. Araştırma Raporu No. 113K506. Ankara: TÜBİTAK.
- Şimşek, H. ve Kılıç B. (2012). Sağlıkta eşitsizliklerle ilgili temel kavramlar. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(2), 116-127.
- Tansel, A. ve Bircan, F. (2006). Demand for education in Turkey: A tobit analysis of private tutoring expenditures. *Economics of Education Review*, 25, 303-313.
- Tansel, A. ve Bircan-Bodur, F. (2012). Wage inequality and returns to education in Turkey: A quantile regression analysis. *Review of Development Economics*, 16(1), 107-121.
- Tansel, A. (2002). Determinants of school attainment of boys and girls in Turkey: Individual, household and community factors. *Economics of Education Review*, 21, 455-470.
- Tinbergen, J. (1975). *Income distribution*. Amsterdam: North Holland.
- Tomul, E. (2007). The change in educational inequality in Turkey: A comparison by region. *Educational Planning*, 16(3), 16-24.
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK. (2020). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması, 2019*.
- Türkkan, A. (2009) İşe bağlı kas-iskelet sistemi hastalıkları ve sosyoekonomik eşitsizlikler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 35(2), 101-106.
- Tüzün, H., Aycan, S. ve İlhan, M. N. (2014). Birinci basamak sağlık kuruluşlarına başvuranlarda algılanan sağlık ve sosyal belirleyicileri. *Toplum ve Hekim*, 29(2), 91-104.
- UNCTAD. (2012). Development policies and income inequality in selected developing regions, 1980-2010. *United Nations Discussion Papers*, 210.
- United Nation Development Program. (2020). *Sustainable development goals*. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-10-reduced-inequalities.html> adresinden erişilmiştir.
- Vallas, S. (1999). Rethinking post-fordism: The meaning of workplace flexibility. *Sociological Theory*, 17(1), 68-101.
- Vatansever, A. ve Gezici, M. (2014). “Ne ders olsa veririz” Akademisyenin vasıfsız işçiyeye dönüşümü. İletişim Yayınları
- Vatansever, A. (2018). Proleterya ile orta sınıf arasında: Siyasi aktör olarak prekarya. L. Sunar (Ed.). *Türkiye’de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik* içinde (ss. 181-218). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yanar, R. ve Şahbaz, A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 55-74.